

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VICTOR MIRABEAU A JEHO KONCEPCE LIDSKÝCH
PRÁV

Vedoucí práce: doc. PhDr. et Dr. phil. Ivo Cerman, Ph.D.

Autorka práce: Stanislava Jírovcová

Studijní obor: Historie – Francouzský jazyk a literatura

Ročník: IV.

2017

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci s názvem „Victor Mirabeau a jeho koncepce lidských práv“ jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 1. 5. 2017

.....

Stanislava Jírovcová

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu své práce doc. PhDr. et Dr. phil. Ivu Cermanovi, Ph.D. za jeho ochotu, připomínky, rady, a hlavně za velkou trpělivost a čas, který věnoval konzultacím této práce. Můj dík mu patří také za to, že mě seznámil s tématem fyziokratů.

Děkuji také rodině, Filipovi, Anetě a Kristýně za podporu a motivaci.

Anotace

Předmětem této bakalářské práce jsou lidská práva v pojetí fyziokrata Victora de Mirabeau. Pro uvedení do širších souvislostí autorka prezentuje fyziokratickou školu v kontextu francouzského osvícenství, představuje čelní představitele školy a jejich hlavní myšlenky. Stěžejním cílem práce je vylíčit fyziokratické pojetí lidských práv a povinností, jak je sepsal Victor de Mirabeau ve svém spise *La Science, ou Les droits et les devoirs de l'homme* publikovaném v roce 1774.

Abstract

This bachelor thesis examines the physiocrat Victor de Mirabeau and his conception of human rights. The author of this thesis discusses the physiocratic school within the context of the French Enlightenment, then proceeds to explaining the principal ideas of the leaders of the school. The main aim of the thesis is to describe the physiocratic concept of human rights and responsibilities as presented by Victor marquis de Mirabeau in his treatise *La Science, ou Les droits et les devoirs de l'homme* published in 1774.

Obsah

1	Úvod.....	4
1.1.	Vymezení tématu	4
1.2.	Dosavadní stav bádání	4
2	Přirozené právo v předrevoluční Francii.....	7
3	Portrét fyziokratické školy	10
3.1.	Základní myšlenky.....	10
3.2.	Vznik a vývoj fyziokratické školy	11
3.3.	Fyziokratická publicistika.....	22
3.3.1.	Journal de l'agriculture.....	22
3.3.2.	Éphémérides du citoyen	23
3.4.	Politické myšlení fyziokratů	25
3.4.1.	Le despotisme légal	25
3.4.2.	Decentralizace	27
4	Pojetí lidských práv Victora de Mirabeau.....	28
4.1.	La vie naturelle de l'homme	28
4.2.	La vie agricole	29
4.3.	La vie sociale	31
4.4.	La vie politique	33
5	Závěr	37
6	Seznam použitých pramenů a literatury.....	39
6.1.	Prameny	39
6.2.	Literatura.....	40

1 Úvod

1.1. Vymezení tématu

V předkládané bakalářské práci se zabývám otázkou, jaká byla fyziokratická koncepce lidských práv ve Francii před revolucí v roce 1789. Pojetí lidských práv fyziokratické školy nejpodrobněji vyložil jeden z jejích členů markýz Victor de Mirabeau ve spise *La Science, ou Les droits et les devoirs de l'homme*.¹ Cílem následující práce je Mirabeauovu koncepci vyložit a zasadit ji do kontextu fyziokratického myšlení. Nejde tedy o pouhou kompilaci již existujících děl. Debata o původu myšlenky lidských práv před revolucí stále není uzavřená. Předmětem této debaty je otázka, zda byla myšlenka lidských práv do Francie přenesena z USA, nebo jestli existovala původně francouzská představa o lidských právech, která se poté projektovala do Deklarace práv člověka a občana. A pokud existovala, jak taková koncepce vypadala. Touto prací bych tedy ráda do debaty alespoň malým dílem přispěla, dala čtenáři možnost poznat fyziokratické myšlení o lidských právech a možná tak upravila jeho představu o lidských právech v předrevoluční Francii.

1.2. Dosavadní stav bádání

Otázka lidských práv ve Francii před vydáním Deklarace práv člověka a občana je od počátku 20. století velmi silným tématem. Podnět k této diskuzi dala provokativní teze německého protestantského právníka a historika Georga Jellinka. Ve svém pojednání *Zur Geschichte der Erklärung der Menschenrechte*² vyslovil názor, že Deklarace práv člověka a občana nevycházela z francouzského osvětenství a popřel, že by byla založena na principech Rousseauovy *Společenské smlouvy*, jak prohlašovali frankofonní autoři před ním. Tvrdil, že francouzská Deklarace je z velké části kopií deklarací a listin práv vyhlášených jednotlivými americkými státy v letech 1776-1789 a ty vycházejí ze zkušeností anglických puritánů, kteří uprchli z Anglie před náboženským pronásledováním v 17. století. Ve prospěch tohoto tvrzení argumentuje faktem, že ve Francii před revolucí byly listiny práv jednotlivých amerických států

¹ Victor Riquetti de MIRABEAU, *La Science, ou Les droits et les devoirs de l'homme*, Lausanne 1774.

² Georg JELLINEK, *Zur Geschichte der Erklärung der Menschenrechte*, Leipzig 1895. Dnes přístupné ve vědecké edici Roman SCHNUR (ed.), *Zur Geschichte der Erklärung der Menschenrechte*, Darmstadt 1964, s. 1-77. Při psaní této práce jsem pracovala s anglickým překladem Georg JELLINEK, *The Declaration of the rights of man and of citizens: A Contribution to modern constitutional history*, New York 1901.

dobře známé, ale především tyto listiny porovnává s francouzskou Deklarací práv člověka a občana a poukazuje na jisté podobnosti mezi nimi.³

Po přeložení Jellinkovy eseje do francouzštiny v roce 1902 na ni zareagovali, především v kontextu růstu francouzsko-německého národnostního napětí na počátku 20. století,⁴ francouzští historici, kteří se v otázce původu Deklarace práv člověka a občana obraceli k „duchu francouzského osvícenství“ a zastávali názor, že myšlenka lidských práv vzešla z francouzské tradice. Polemiku s Jellinkem vedl francouzský politolog a zakladatel pařížské Sciences Po Émile Boutmy, který na Jellinkovu publikaci odpověděl v časopise *Annales des sciences politiques* roku 1902 článkem *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen et M. Jellinek*.⁵ Zpochybnil zde Jellinkovu tezi o inspiraci v amerických státech a zastal se původních francouzských teorií o tom, že Deklarace práv člověka a občana vychází z francouzských osvícenců, konkrétně ze *Společenské smlouvy* Jeana-Jacquesa Rousseaua.⁶

S odstupem několika let se ozval i historik Victor Marcaggi, který se rozhodl historicky doložit, že Deklarace práv člověka a občana vyrostla z domácích francouzských tradic. Původu francouzské Deklarace se věnoval v knize *Les origines de la déclaration des droits de l'homme de 1789*.⁷ Zde proklamuje názor, že převládající vliv na tvorbu Deklarace práv člověka a občana měli právě fyziokraté, a že to byli oni, kdo představoval onu domácí francouzskou tradici myšlení o lidských právech. Byl jedním z mála, kdo fyziokratické myšlení v takové míře považoval za zdroj pro Deklaraci, nicméně je třeba říct, že roli fyziokratů v tomto ohledu přecenil. Polemika o tom, zda se myšlenka deklarace lidských práv zrodila ve Francii, nebo byla přejatá odjinud, trvala až do poloviny 20. století.

³ G. JELLINEK, *Zur Erklärung*, s. 8-17 a s. 20-26.

⁴ Frankfurtský mír z roku 1871 ukončující prusko-francouzskou válku znamenal pro Francii placení vysokých válečných reparací, ale hlavně ztrátu Alsaska a části Lotrinska, což přirozeně znamenalo napětí mezi oběma státy. Následujících několik desítek let se v Evropě formovala mocenská uskupení – Trojdohoda a Trojspolek, ve kterých stálo Německo a Francie proti sobě.

⁵ Émile BOUTMY, *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen et M. Jellinek*, *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques* 1, 1/1995, s. 141-165 [online]. [cit. dne 3. 4. 2017] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24610316>.

K polemice mezi Jellinkem a Boutmym viz Diethelm KLIPPEL, *La polémique entre Jellinek et Boutmy: Une controverse scientifique ou un conflit de nationalismes?*, *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques* 1, 1/1995, s. 79-94. [online]. [cit. 3. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24610313>

⁶ Boutmy zde ale argumentuje pasážemi z první verzi Rousseauovy *Společenské smlouvy*, z tzv. *manuscrit de Genève*, které se v konečné v roce 1762 publikované verzi *O společenské smlouvě* neobjevují.

⁷ Victor MARCAGGI, *Les origines de la déclaration des droits de l'homme de 1789*, Paris 1912.

Objektivněji pak do debaty přispěly moderní práce, které vyšly ku příležitosti dvouletého výročí vydání Deklarace práv člověka a občana v roce 1989.⁸ Nejvýstižnější je kniha Stéphan Rials s názvem *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen*.⁹ Rials vykládá proces redigování deklarace a popisuje povahu jednotlivých částí. Součástí knihy je také 62 dokumentů zaměřených na lidská práva, které Deklaraci práv člověka a občana předcházely. Rials popírá jednostranně zaměřené práce typu té Jellinkovy a Boutmyho a přiznává jistou roli jak americkému vlivu, tak francouzskému osvícenství, fyziokratům, ale i Johnu Lockovi.

Fyziokraté a jejich role v předrevoluční debatě o lidských právech jsou podceňovány a k tomuto tématu neexistuje větší množství prací. Valná většina autorů věnujících se fyziokratům se zabývá pouze jejich ekonomickým myšlením.¹⁰ Mezi nimi i Georges Weulersse, který fyziokratům zasvětil hned několik svých monografií.¹¹ Weulerssovy práce jsou stále nepřekonané z hlediska prezentace profilu fyziokratické školy a jejich představitelů, ale jejich přínosu do jiných než ekonomických sfér, jako je filozofie, politické myšlení a sociologie, se Weulersse nevěnuje. V tomto směru jsou zásadní dvě nedávno vzniklá díla. Je to kniha Liany Vardi *The Physiocrats and the World of the Enlightenment*¹² vydaná v roce 2012 a dílo Anthonyho Mergeye *L'État des physiocrates: autorité et décentralisation*¹³ z roku 2010. Mergey ve své knize vyložil i vlastní interpretaci lidských práv ve fyziokratickém myšlení,¹⁴ ale zakládá ji pouze na různých politických spisech a mnou studovaný Mirabeauův spis *La Science, ou Les droits et les devoirs de l'homme* do ní nezahrnul.

Ve své bakalářské práci vycházím z původních pramenů. Využívám digitalizovaných dobových tištěných textů fyziokratů, dobových časopisů, rukopisů vydaných v edicích a k objasnění kontextu používám i dobové právní dokumenty, jako například Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789.

⁸ Například Christine FAURÉ, *Les Déclarations des droits de l'homme de 1789*, Paris 1988; Lucien JAUME, *Les Déclarations des droits de l'homme: Du Débat 1789-1793 au Préambule de 1946*, Paris 1989; Antoine DE BAECQUE, Wolfgang SCHMALE, Michel VOVELLE, *L'An 1 des droits de l'homme*, Paris 1988; Marcel GAUCHET, *La Révolution des droits de l'homme*, Paris 1989.

⁹ Stéphane RIALS, *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, Paris 1988.

¹⁰ Viz kapitulu 3.1.

¹¹ Georges WEULERSSE, *Le mouvement physiocratique en France (de 1756 à 1770)*, Paris 1910; TÝŽ, *La Physiocratie à la fin du règne de Louis XV (1770-1774)*, Paris 1959; TÝŽ, *La Physiocratie sous les ministères de Turgot et de Necker (1774-1781)*, Paris 1950; TÝŽ, *La physiocratie à l'aube de la révolution (1781-1792)*, Paris 1985.

¹² Liana VARDI, *The Physiocrats and the World of the Enlightenment*, Cambridge 2012.

¹³ Anthony MERGEY, *L'État des physiocrates: autorité et décentralisation*, Aix-en-Provence 2010.

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 112-124.

2 Přirozené právo v předrevoluční Francii

Přestože se Francie 18. století obecně považuje za kolébkou osvícenských myšlenek v oblasti přirozených lidských práv, nutno podotknout, že tato představa neodpovídá skutečnosti. V oblasti právní kultury Francie významně zaostávala za okolními zeměmi. Abych přiblížila kontext, ve kterém fyziokratická koncepce lidských práv vznikla, v této kapitole se pokusím vystihnout a popsat právní kulturu ve Francii 18. století.

Teorie přirozeného práva se v Evropě začaly rozvíjet v 17. a na počátku 18. století. Za „klasické“ teoretiky přirozeného práva můžeme označit Nizozemce Huga Grotia, Němce Samuela Pufendorfa, Christiana Wolffa a Christiana Thomasia a Angličany Thomase Hobbesa a Johna Locka.¹⁵ V zemích, ve kterých tito filozofové působili, přirozené právo postupem času získalo status seriózního oboru vyučovaného na univerzitách. První takovou byla univerzita v německém Heidelbergu, kde byla v roce 1661 založena katedra přirozeného práva na filozofické fakultě. Jejím prvním profesorem byl jmenován Samuel Pufendorf. Heidelberská univerzita se stala příkladem pro další německé univerzity a v polovině 18. století se katedra přirozeného práva vyskytovala na většině z nich, jmenujme například Halle (1694), Lipsko (1711), Göttingen (1737). Tento vzor následovaly i zahraniční univerzity, nejprve v protestantských zemích. Bylo to například Švédsko, kam v roce 1668 odešel Pufendorf a začal působit na univerzitě v Lundu, kde také napsal spis *De jure naturae et gentium libri octo*.¹⁶ Dále katedru přirozeného práva zavedly dvě švýcarské univerzity – v Lausanne, kde přirozené právo vyučoval Francouz Jean Barbeyrac¹⁷ a v Ženevě, kde od roku 1722 působil Švýcar Jean-Jacques Burlamaqui. Burlamaqui byl důležitým frankofonním autorem se svým vlastním pojetím přirozeného práva. Vyložil ho ve spise *Principes du droit naturel*¹⁸ vydaném v roce 1747. Přirozené právo se kromě Německa, Švýcarska a Švédska institucionalizovalo v Nizozemsku a Skotsku. Se zpožděním začalo být přirozené právo vyučováno i v katolické habsburské monarchii. V roce 1722 na univerzitě v Salzburku, o 11 let později v Innsbrucku a v roce 1748 dokonce i v Praze, v roce 1753 ve Vídni.

¹⁵ K počátkům přirozeného práva viz Ivo CERMAN, *Kdo byl první? K metodě a předmětu dějin lidských práv*, Opera historica 16, 2015, s. 9-36.

¹⁶ Samuel PUFENDORF, *De jure naturae et gentium libri octo*, Londini Scanorum 1672.

¹⁷ Barbeyrac poté odešel do Nizozemí, kde vyučoval na univerzitě v Groning až do své smrti v roce 1744.

¹⁸ Jean-Jacques BURLAMAQUI, *Principes du droit naturel*, Genève 1747.

Francie se ale evropský fenomén přelomu století netýkal. Francouzské univerzity¹⁹ se přirozenému právu vyhýbaly, přestože zde nebyl žádný oficiální zákon, který by jeho výuku zakazoval. Sekulární pojetí přirozeného práva se ve Francii nerozšířilo a univerzity se držely výuky práva kanonického. Na pařížské univerzitě se od 13. století nesmělo vyučovat ani právo římské. To se změnilo vydáním ediktu ze Saint-Germain-en-Laye²⁰ v roce 1679 a ke kanonickému právu se přidaly ještě katedry práva římského a francouzského. Francouzské právo představoval *Code Louis* (Ludvíkův zákoník), který byl zpracován pod vedením ministra Jeana-Baptiste Colberta. *Code Louis* byl založen na zvykovém právu a na královských *ordonnances*, což byla nařízení popisující trestní procesy. Pro studium římského práva byla nejdůležitější univerzita v Orléans, protože té udělil papež Řehoř IX. v roce 1235 výjimku a výuka římského práva zde byla povolena.²¹ Tam byl v letech 1749-1772 profesorem francouzského práva jeden z největších právníků 18. století, Robert-Joseph Pothier.²² Dalším, kdo výrazně přispěl ke kultivaci občanského římského práva, byl Jean Domat. Ve svém nejslavnějším spise *Les Lois civiles dans leur ordre naturel* (1689-1694) římské právo okomentoval a uspořádal.²³ Oba významní právní myslitelé, Domat i Pothier, dali myšlenkový základ napoleonskému zákoníku *Code civil* z roku 1804, který je na jejich díle založen. První katedra přirozeného práva (*chaire de Droit de la nature et des gens*) byla ve Francii založena až v roce 1773 na Collège de France a nahradila jednu ze dvou kateder práva kanonického.²⁴

Nicméně to, že přirozené právo nebylo do roku 1773 vyučováno v žádné veřejné instituci, neznamená, že bylo ve Francii neznámé. Francouzští osvícenští učenci přirozené právo studovali v soukromí a jejich prostřednictvím se pak dostávalo do širších kruhů. Do Francie se myšlenka přirozeného práva dostala díky překladu díla

¹⁹ Téma francouzských univerzit v předrevoluční Francii je stále neprobádané, jedinou syntézou k tomuto tématu je kniha Laurence BROCKLISS, *French Higher Education in the Seventeenth and Eighteenth Centuries: A Cultural History*, Oxford 1987.

²⁰ Tento edikt vydaný Ludvíkem XIV. zrušil zákaz vyučovat na pařížské univerzitě římské právo. Zákaz vyhlásil papež Honorius III. ve své bule *Super specula* v roce 1219. Christophe CHARLE, Jacques VERGER, *Histoire des universités. XIIIe-XXIe siècle*, Paris 2012.

²¹ K historii univerzity Jean-Eugène BIMBENET, *Histoire de l'Université de lois d'Orléans*, Paris 1853.

²² Joël MONEGER, Jean-Louis SOURIOUX, Aline Terrasson de FOUGÈRES (edd.), *Robert-Joseph Pothier d'hier et d'aujourd'hui*, Paris 2001.

²³ Stéphane RIALS, Simone GOYARD-FABRE, Marie-France RENOUX-ZAGAMÉ, *Jean Domat: un juriste au Grand Siècle*, *Revue d'histoire des facultés de droit et de la science juridique* 9, 1989, s. 69-75, zde s. 69-70.

²⁴ Athanase-Jean-Léger JOURDNAN, François-André ISAMBERT, Alphonse-Honoré TAILLANDIER (edd.), *Recueil général des anciennes lois françaises, depuis l'an 420 jusqu'à la Révolution de 1789*, Tome XXII, Paris 1830, s. 560.

Samuela Pufendorfa *De jure naturae et gentium libri octo* od Jeana Barbeyraca.²⁵ Barbeyrac k Pufendorfovu spisu přidal ještě předmluvu se svým vlastním komentářem přirozeného práva. Jeho okomentovaný překlad byl ohromně úspěšný, mezi lety 1706-1772 byl vydán osmkrát.²⁶ Většina Evropy i Ameriky Pufendorfův spis poznala právě díky tomuto překladu, poněvadž francouzština byla v této době mezinárodním jazykem. Pufendorfa a další německé výše zmíněné „klasiky“ studovali francouzští osvícenci jako Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot, Charles Louis Montesquieu i Marie Arouet Voltaire a velmi se jimi inspirovali ve svých spisech. Z těch se poté přirozené právo ve Francii rozšířilo.

Osvícenská Francie tedy v oblasti vývoje sekulárního přirozeného práva v porovnání s ostatními státy, především s Německem, zaostávala. Na francouzských univerzitách se přirozené právo začalo vyučovat s více než stoletým zpožděním. Frankofonní univerzity, kde se přirozené právo vyučovalo, byly ve Švýcarsku – v Ženevě a v Lausanne. Francouzští osvícenští filozofové, kteří byli mimo univerzity, teorie přirozeného práva německých autorů studovali soukromě a tyto teorie pak přijímali za své. Od nich se pak dostaly do povědomí širší veřejnosti.

²⁵ Samuel PUFENDORF, *Le Droit de la nature et des gens, ou Système général des principes les plus importants de la morale, de la jurisprudence et de la politique*, Amsterdam 1706.

²⁶ Robert DERATHÉ, *Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps*, Paris 1950, s. 27-31.

3 Portrét fyziokratické školy

3.1. Základní myšlenky

Ačkoliv fyziokratická škola byla *první* ekonomickou školou, není *pouze* ekonomickou, jak je ve většině pracích prezentována.²⁷ Její přínos v oblastech politického myšlení a práva je často opomíjen, anebo jsou politické, právní a administrativní koncepce fyziokratů vnímány jako druhotné, jako pouhé rozvinutí ekonomických teorií.²⁸ Všechny složky hlavní fyziokratické myšlenky – obrody státu ve jménu přirozeného řádu – spolu ale velmi úzce souvisí a představitelé školy ve svých četných pracích nikterak neskrývali svůj zájem o otázky týkající se formy vlády a státní správy, díky které by se mohl přirozený řád usadit a vládnout.

Onen zmíněný přírodní nebo přirozený řád („*ordre naturel*“) je podle fyziokratů složen z přírodních a morálních zákonů, které jsou obecně platící a jsou neměnné. Těmito zákony vládne Bůh – Stvořitel, jenž stojí za původem všeho. Udržováním přirozeného řádu lze dosáhnout společenského pořádku, který vychází z universa, vesmíru. O zákonech přirozeného řádu tedy není možné diskutovat – jsou jasné, jsou dané, samozřejmé. A právě tyto zákony, tato pravidla fyziokraté aplikovali ve svých ekonomických teoriích.

Reagovali mimo jiné na merkantilistický systém²⁹, který byl ve Francii starého režimu uplatňován. Za vlády merkantilistických ministrů byl průmysl podporován na úkor zemědělství, které bylo naopak hlavním pilířem fyziokracie. Hlavní fyziokratická ekonomická teze spočívala v tvrzení, že pouze zemědělství jakožto činnost, při které je

²⁷ Většina starších prací o fyziokratech se soustředila jen na jejich ekonomické myšlení, srov. Roger BARTHIE, *Théorie Physiocratique de la Valeur, des Echanges et de la Monnaie. Le Plan Krol*, Gap 1938; Eugène DAIRE, *Physiocrates: Quesnay, Du Pont de Nemours, Mercier de la Rivière, L'abbé Baudeau, Le Trosne: avec une introduction. sur la doctrine des Physiocrates, des commentaires et des notices historiques*. Paris 1846; André ROUGON, *Les Physiocrates et la réglementation du taux de l'intérêt*, Paris 1906; Philippe STEINER, *Les physiocrates: de la pensée économique à l'économie politique*, Paris 1984.

²⁸ Ze starších prací, které se vedle ekonomických teorií věnovaly i politickému myšlení fyziokratů srov. Paul DUBREUIL, *Le despotisme légal. Vues politiques des physiocrates*, Paris 1908; Léon CHEINISSE, *Les idées politiques des physiocrates*, Paris 1914; André LORION, *Les théories politiques des premiers physiocrates*, Paris 1918.

²⁹ Merkantilismus je založen na myšlence, že státní bohatství je určeno množstvím drahého kovu, který se na jeho území nachází. Základem je tedy obchod – především export, díky kterému se do státu dostávají další zlato a stříbro. Nejedná se však ještě o organizovanou ekonomickou školu, jako tomu bylo u fyziokratů. Pojmem merkantilismus tyto teorie označil až Adam Smith ve svém pojednání *O bohatství národů* (Adam SMITH, *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Praha 2001.) Ve francouzském kontextu je někdy označován také jako colbertismus podle Jean-Baptiste Colberta (francouzským ministrem financí v letech 1665-1683).

obdělávána a udržována půda, je činností produktivní. Pouze půda je schopna plodit, produkovat, reprodukovat, a tedy ta jediná je zdrojem skutečného bohatství.³⁰ To nespočívá v penězích, ale v konzumovatelných produktech, které jsou každoročně obnovovány půdou za přispění lidské práce. Je-li zájmem státu být bohatším a prosperovat, musí tedy být celé jeho fungování přepracováno tak, aby zemědělství bylo na prvním místě a aby byla zaručena naprostá svoboda s jeho hlavním produktem – s obilím.³¹

3.2. Vznik a vývoj fyziokratické školy

Termín fyziokracie byl poprvé použit jako název pro sbírku textů *Physiocratie*,³² kterou roku 1768 publikoval Pierre-Samuel Du Pont de Nemours. Název zdomácněl pro označení filozofického a ekonomického směru formujícího se tehdy již jedenáct let. Za počátek vzniku fyziokratické školy je tedy považován rok 1757, kdy se chirurg a osobní lékař Madame de Pompadour a lékařský poradce Ludvíka XV. François Quesnay setkal s venkovským šlechticem Victorem de Mirabeau.³³ Postupem času si tato dvojice získávala další přívržence a vznikla tak organizovaná skupina myslitelů. Nicméně fyziokratické myšlení nebylo vždy jednotnou entitou, v jednotlivých fázích svého vývoje se lišilo, ovlivněno jak novými příchozími přívrženci, tak měnící se ekonomickou a politickou situací Francie. Za relativně jednotné můžeme označit fyziokratické hnutí v letech 1759-1779, kdy si všichni jeho představitelé přáli přestavbu státu ve jménu *ordre naturel*. Po smrti dvou čelních představitelů, Françoise Quesnaye v roce 1774 a Guillaumea-Françoise Le Trosna v roce 1780, se skupina rozdělila na dvě části. V letech 1780-1792 tak jedna zůstala věrna čistě fyziokratickým dogmatům, a druhá se nechala ovlivnit myšlenkami lidí, kteří už nezastávali snahu udržet a restaurovat absolutní monarchii, ale kteří se přiklonili k myšlence suverenity lidu.³⁴

V následující části chronologicky popíšu vývoj fyziokratické školy a seznámím čtenáře s jejími nejvýraznějšími představiteli. Mým záměrem není detailně zkoumat a popsat evoluci školy, chci jen stručně vysvětlit zásadní momenty, které považuji za

³⁰ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 242-247.

³¹ Tim J. HOCHSTRASSER, *Physiocracy and the politics of laissez-faire*, in: Mark GOLDIE, Robert WOKLER (edd.), *The Cambridge History of eighteenth century Political Thought*, Cambridge 2006, s. 419-442, zde s. 420.

³² Pierre-Samuel DU PONT DE NEMOURS, *Physiocratie, ou Constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*, Leyde 1769.

³³ A. MERGEY, *L'État*, s. 17; G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 53.

³⁴ A. MERGEY, *L'État*, s. 29, s.319-326.

podstatné k pochopení kontextu doby, kdy fyziokratická filozofie vznikla, a tedy i k jejímu pochopení.

Je zřejmé, že myšlenky, které fyziokraté zastávali, se neobjevily ze dne na den, ale vyvíjely se několik let před tím, než se fyziokratická škola vůbec zformovala. I v první polovině 18. století ve Francii byli lidé, kteří přikládali zemědělství mnohem větší důležitost, než jaká mu byla přisuzována vládou, a kteří v této oblasti usilovali o změnu. Mezi nejčastěji uváděné předchůdce fyziokratů patří Pierre Boisguilbert, Jean François Melon a Richard Cantillon.³⁵ Všichni tři fyziokraty předcházeli v otázce ekonomické, ale co se týče lidských práv a politického a správního zřízení, jako zdroj inspirace jim zřejmě neposloužili.

Rok 1757, jak jsem již zmínila, je považován za rok zrodu organizované fyziokratické skupiny, a to díky zahájení spolupráce mezi Quesnayem a Mirabeauem. Jejich osudy bych nyní ráda stručně představila.

François Quesnay³⁶ je považován za zakladatele fyziokratické školy. Proč se právě v jeho hlavě zrodila myšlenka „vlády půdy“ – fyziokracie, a proč právě on měl možnost své myšlenky šířit, pochopíme, budeme-li se blíže zajímat o jeho původ a okolí, jež ho ovlivňovalo. Přestože jsem ho výše uvedla jakožto lékaře s kontakty ve vysokých kruzích, Quesnay se narodil do rodiny rolníka, majitele malého statku v Île-de-France.³⁷ Své dětství prožil na venkově, kde mohl získat vztah k přírodě a k zemědělství. Jeho rodiče se příliš nestarali o synovo vzdělání, a tak neuměl až do svých 12 let číst.³⁸ Této dovednosti, bez které by jistě jméno François Quesnay do historie ekonomického a filozofického myšlení zapsáno nebylo, ho naučil zahradník.³⁹ Od té doby Quesnay četl často a rád, od 16 let dokonce začal pravidelně navštěvovat Paříž, aby si zde pořídil nové knihy. Četl hlavně filozofii – Platóna, Aristotela, Cicerona⁴⁰ - což bezesporu přispělo k jeho schopnostem formulovat své myšlenky. V roce 1711 začal studovat chirurgii a o 7 let později, tedy když mu bylo 24 let, působil jako chirurg v Paříži.⁴¹

³⁵ Podrobněji o předchůdcích fyziokratů T. J. HOCHSTRASSER, *Physiocracy*, s. 422-425; G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 23-42; Nejnověji se k jejich dědictví hlásí Institut Coppet. *Présentation générale de l'école française - Institut Coppet*. [online]. 2017 Institut Coppet [cit. 9. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.institutcoppet.org/presentation-generale-de-lecole-francaise>

³⁶ Narodil 4. června 1694, zemřel 16. prosince 1774.

³⁷ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 44.

³⁸ A. MERGEY, *L'État*, s. 561.

³⁹ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 47.

⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 48.

⁴¹ A. MERGEY, *L'État*, s. 561.

Během studia medicíny poznal, jak přirozeně funguje lidské tělo, a tento model „přirozenosti“ a volného působení přírody pak použil ve svých ekonomických teoriích.

Důležité bylo v Quesnayově životě období po roce 1748, kdy vstoupil do služeb Madame de Pompadour.⁴² V roce 1752 získal post *médecin ordinaire* krále Ludvíka XV.⁴³ a byl mu propůjčen šlechtický titul.⁴⁴ Jeho nová funkce vyžadovala, aby sídlil ve Versailles, kde měl možnost se setkat s významnými a vlivnými lidmi. Byl hlavní postavou versailleských salónů, a právě tam získal mnohé žáky a následovníky, kteří šířili jeho teze.⁴⁵

V polovině 18. století se Francie potýkala s politickou a hospodářskou krizí, způsobenou mimo jiné dvěma vyčerpávajícími válkami – válkou o dědictví rakouské v letech 1740-1748 a sedmiletou válkou s Pruskem vedenou v letech 1756-1763. Porážka Francouzů Prusy u Rossbachu v roce 1757 a o rok později u Krefeldu způsobily Francii obrovské ztráty finanční, ale i celkový pokles morálky a důvěry v armádu a vládu. Nespokojenost a strádající ekonomika zadlužené Francie byly podněty pro hledání nových cest a ekonomických teorií. Během tří let se vystřídali tři ministři financí.⁴⁶ Ve velkých nesnázích se už dlouhé roky ocitalo zemědělství, čehož si intelektuálové všimli a snažili se tento problém vyřešit návrhem ekonomické reformy. Quesnay byl přirozeně jedním z nich. Státu hrozil bankrot a Quesnay si uvědomoval, že právě nyní je chvíle, kdy bude vláda otevřena přijetí nové koncepce a on tak má jedinečnou možnost uspět u veřejnosti se svým novým ekonomickým systémem. Poprvé své myšlenky předložil v letech 1756-1757, kdy dostal možnost vysvětlit hesla *Évidence*, *Fermiers* a *Grains* ve slavné Diderotově *Encyklopedii*.⁴⁷ Tím stanovil základní témata pro fyziokratickou ekonomii, a svá stanoviska pak konsolidoval v pojednání s názvem *Tableau économique*,⁴⁸ které bylo poprvé vydáno v prosinci 1758.

⁴² G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 49.

⁴³ TAMTÉŽ, s. 50.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 45.

⁴⁵ T. J. HOCHSTRASSER, *Physiocracy*, s. 425.

⁴⁶ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 61.

⁴⁷ François QUESNAY, *Évidence*, in: Denis DIDEROT, Jean le Rond D'ALEMBERT, *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, etc.*, Tome VI, Paris 1756, s. 147-157; TÝŽ, *Fermiers*, in: TAMTÉŽ, s. 528-540; TÝŽ, *Grains*, in: Denis DIDEROT, Jean le Rond D'ALEMBERT, *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, etc.*, Tome VII, Paris 1757, s. 812-831. Celá *Encyklopedie* online na ARTFL Project [online]. Spring 2016 Edition [cit. 27. 3. 2017]. Dostupné z: <https://encyclopedia.uchicago.edu/>.

⁴⁸ François QUESNAY, *Tableau oeconomique suivi de Extrait des oeconomies royales de M. de Sully*, Versailles 1759.

První vydání vyšlo jen v malém nákladu a příliš se mezi veřejnost nerozšířilo.⁴⁹ O rok později vyšlo revidované druhé a hned za několik měsíců třetí vydání, které, ač v několika málo výtiscích, mělo poměrně velký úspěch.⁵⁰ Quesnay v *Tableau* rozdělil společnost do tří tříd, na třídu vlastníků půdy, produktivní třídu (ti, co půdu obdělávají, zemědělci) a třídu sterilní (obchodníci a řemeslníci). Schematicky znázornil, jak bohatství mezi těmito třídami cirkuluje. Z tabulky vyplývá, že jedinou skutečně produktivní třídou jsou zemědělci, kteří jediní dokážou vyprodukovat „čistý produkt“ („*produit net*“). Sterilní třída produkt nevytváří, jen přesouvá, anebo přeměňuje.⁵¹

Tableau économique Quesnayovi pomohlo získat největšího propagátora jeho myšlenek, markýze Victora Riquetti de Mirabeau. Quesnay znal Mirabeauův spis *L'Ami des hommes*,⁵² který ho velmi zaujal. Našel v něm totiž mnohé ze svých vlastních myšlenek, ovšem vyjádřených jinou formou a vyplývajících z odlišných principů, než sám Quesnay zastával. Nicméně Quesnay v Mirabeauovi viděl schopného autora, který měl navíc společenské postavení, byl jedním z nejznámějších spisovatelů doby a mohl tak ke Quesnayovým myšlenkám přitáhnout pozornost veřejnosti.⁵³ V červenci roku 1757 proto Quesnay pozval Mirabeaua na schůzku do Versailles a nabídl mu spolupráci.⁵⁴ Zprvu markýz o takové možnosti pochyboval. Mezi jeho vlastními tezemi z *L'Ami des hommes* a Quesnayovým učením byly rozdíly. Ten nejzásadnější spočíval v tezi o původu bohatství. Zatímco Mirabeau zastával myšlenku, že prvním zdrojem bohatství („*richesse*“) je obyvatelstvo („*population*“), které jej vytváří,⁵⁵ podle Quesnaye bylo bohatství už před existencí populace, a právě proto mohla populace vůbec vzniknout.⁵⁶ Quesnayova snaha o získání autora s takovým potenciálem byla ale moc silná na to, aby mohl Mirabeau jeho nátlaku odolat. Mirabeau tak opustil sám sebe, už neobhajoval své starší knihy a myšlenky, konvertoval ke Quesnayovu učení a stal se nejvýznamnějším představitelem fyziokratické školy. *Tableau économique* pro něj podle Henriho Riperta bylo něco jako Evangelium – markýzovým cílem nebylo vytvářet

⁴⁹ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 66.

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 69.

⁵¹ F. QUESNAY, *Tableau*.

⁵² Victor Riquetti de MIRABEAU, *L'Ami des hommes où Traité de la population, Première partie*, Avignon 1756.

⁵³ Henri RIPERT, *Le marquis de Mirabeau. L'ami des hommes. Ses théories politiques et économiques*, Paris 1901, s. 251.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 250.

⁵⁵ V. MIRABEAU, *L'Ami*, s. 1-10.

⁵⁶ H. RIPERT, *Le marquis*, s. 258.

nové teze, ale pouze ty Quesnayovy rozšiřovat do povědomí veřejnosti.⁵⁷ Činil tak do konce svého života a ke svým původním myšlenkám už se nikdy nevrátil. Abych Mirabeauovu „konverzi“ k fyziokratismu lépe vysvětlila, ráda bych se v následující části věnovala Mirabeauovu životu a myšlenkám před tím, než se s Quesnayem setkal.

Victor Riquetti de Mirabeau⁵⁸, otec „muže revoluce“ Honoré Gabriela de Mirabeau, je vnímán hlavně jako Quesnayův žák a příslušník fyziokratické školy. Jedná se ale o významného autora se svými vlastními původními myšlenkami, které u něj ovšem najdeme pouze před rokem 1757, před setkáním s Quesnayem. Henri Ripert dokonce tvrdí, že ještě před tím, než se Mirabeau stal Quesnayovým žákem, byl jeho předchůdcem („*avant d'être disciple, il a été précurseur de Quesnay*“).⁵⁹ Ještě před vytvořením fyziokratické školy propagoval svobodu obchodu s obilím, zrušení vnitřních cel, zastával názor, že veškeré bohatství plyne z půdy, zemědělství považoval za základ společenské struktury.⁶⁰

Victor Mirabeau se narodil do šlechtické rodiny, která sídlila v Pertuis v Provence nedaleko zámku Mirabeau. Na zámku v Mirabeau byl i vychováván pod dozorem otce, plukovníka v Durasu, po jehož vzoru se měl Victor věnovat vojenské kariéře.⁶¹ V pluku v Durasu byl už od svých 13 let, o 3 roky později navštěvoval vojenskou akademii v Paříži.⁶² Když ale jeho otec v roce 1737 zemřel, Victor vojenskou službu opustil. V roce 1743 se oženil s bohatou vdovou a naplno se začal věnovat literatuře. Aby se lépe začlenil do francouzských literárních kruhů, ze svého venkovského sídla přesídlil do Paříže, kde si v roce 1740 koupil dva domy.⁶³ První markýzův publikovaný spis o politice a státní správě (už dříve napsal několik nevydaných rukopisů na toto téma) byl

⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 275.

⁵⁸ Naroděn 5. října 1715, zemřel 13. července 1789. Rod Riquetti pochází původně z Florencie (tam se pravděpodobně jmenoval *Arrighetti*), odkud byl ve 13. století vyhnán a jeho příslušníci se usadili v Provence. Zmínky o rodu Riquetti ve Francii máme ze 16. století – zaujímají jisté postavení v marseilleském obchodě, vlastní majetek na území Mirabeau nedaleko Pertuis. Jejich postavení roste díky svazkům s vysokou venkovskou šlechtou. Roku 1660 je území Mirabeau povýšeno na markýzské panství (dle H. RIPERT, *Le marquis*, s. 9.) Více k životu a původu Victora de Mirabeau Louis de LOMÉNIÉ, *Les Mirabeau: nouvelles études sur la société française au XVIIIe siècle*, Paris 1879; Edmond ROUSSE, *Mirabeau*, Paris 1891; François QUASTANA, *La pensée politique de Mirabeau (1771-1789)*, Aix-en-Provence 2007; Gilles HENRY, *Mirabeau père: 5 octobre 1715-11 juillet 1789*, Paris 1989; Humbert de MONTLAUR, *Mirabeau, „L'Ami des hommes“*, Paris 1992.

⁵⁹ H. RIPERT, *Le marquis*, s. 4.

⁶⁰ V. MIRABEAU, *L'Ami*, s. 1-22.

⁶¹ H. RIPERT, *Le marquis*, s. 13.

⁶² TAMTÉŽ, s. 14.

⁶³ A. MERGEY, *L'État*, s. 562.

*Mémoire concernant l'utilité des États provinciaux*⁶⁴ z roku 1750. V tomto spise Mirabeau podporuje decentralizaci, která byla v této době často skloňovaným pojmem. Reakce veřejnosti sice vyvolalo, ale vzhledem k tomu, že jej Mirabeau vydal anonymně, nijak výrazně markýze neproslavilo.⁶⁵ Znáмым spisovatelem se Mirabeau stal až v roce 1756, tedy ve svých 41 letech, kdy byl vydán již zmíněný spis *L'Ami des hommes*⁶⁶. Názvem díla byl markýz i později přezdíván. Mirabeau se v tomto díle zabýval původem bohatství, strukturou společnosti a rolí zemědělství v této struktuře.⁶⁷ Pokud bych měla hlavní myšlenky vycházející z díla velmi zkráceně shrnout, nabízím následující: Lidstvo se neobejde bez potravy, potrava se dá získat pouze zemědělstvím, a proto je zemědělská práce hlavním zdrojem, ze kterého pochází bohatství. Bohatství je produktem lidské činnosti, a tudíž je bohatství všude, kde se nachází lidská populace („*Les richesses se trouvent partout où il y a des hommes.*“).⁶⁸ Na tehdejší poměry mělo toto dílo skutečně nebývalý úspěch a od doby publikace se Mirabeauovo jméno stalo jakousi módní záležitostí a bylo známé i za hranicemi Francie. Spis hraje velmi důležitou roli v historii fyziokratické školy, neboť právě díky němu se Quesnay dozvěděl o Mirabeauových názorech.

Spojením Mirabeaua a Quesnaye byl položen základ fyziokratické školy, která v následujících dvou desetiletích vítala nové žáky a přívržence. Vzhledem k tomu, že název fyziokracie v roce 1757 ještě neexistoval, nazývali se členové tohoto hnutí ekonomy („*économistes*“). Prvním fyziokratickým dílem, které vzniklo spoluprací Quesnaye a Mirabeaua mezi léty 1757 a 1759, byl spis *Traité de la monarchie*⁶⁹ zabývající se hlavně politickým a správním řádem.

V roce 1758 se s dvojicí Quesnay – Mirabeau setkal **Pierre-Paul Le Mercier de la Rivière**⁷⁰, vzděláním právník, přisedící pařížského parlamentu (v Chambres des Enquêtes). Ke škole se sice ještě aktivně nepřidal, protože v letech 1759-1764 působil jako intendant na Martiniku, ale fyziokratické myšlenky ho výrazně ovlivnily. Ve

⁶⁴ Victor Riquetti de MIRABEAU, *Mémoire concernant l'utilité des États provinciaux*, Rome 1750.

⁶⁵ H. RIPERT, *Le marquis*, s. 23.

⁶⁶ V. MIRABEAU, *L'Ami*.

⁶⁷ Podrobný strukturovaný rozbor Mirabeauových tezí viz H. RIPERT, *Le marquis*, s. 147-247.

⁶⁸ V. MIRABEAU, *L'Ami*, s. 385.

⁶⁹ Victor Riquetti de MIRABEAU, François QUESNAY (ed. Gino LONGHITANO), *Traité de la monarchie*, Paris 1999.

⁷⁰ Narozen 10. března 1719, zemřel 27. listopadu 1801. Ke koncepci Le Mercierova politického myšlení Éric GOJOSSO, *Le Mercier de la Rivière et l'établissement d'une hiérarchie normative. Entre droit naturel et droit positif*, Revue Française d'Histoire des Idées Politiques 20, 2/2004, s. 285-305.

funkci intendanta navrhoval zemědělské, obchodní a správní projekty, a tak si mohl vyzkoušet ekonomické teze fyziokratů v praxi. Po návratu z Martiniku se začal tvorbě fyziokratických teorií věnovat naplno.⁷¹

V letech 1761-1762 fyziokratické myšlení začalo ovlivňovat vládní politiku a působilo změny a inovace v otázce zemědělství a obchodu s jeho produkty.⁷² Ministr financí Henri Bertin⁷³ byl iniciátorem vzniku Královské zemědělské společnosti v Paříži (*Société royal d'agriculture de la généralité de Paris*), založené 1. března 1761 a fungující až do roku 1788.⁷⁴ Takovéto zemědělské společnosti se zakládaly po celé Francii. 23. května 1763 byla vydána Slavnostní deklaráce (*Déclaration solennelle*), již byla zajištěna svoboda vnitřního obchodu obilí v celém království.⁷⁵ V tomto roce také Mirabeau s Quesnayem vydali spis *Philosophie rurale*,⁷⁶ který obsahuje kompletní výklad fyziokratických ekonomických principů.

Škola se rozrostla o dalšího člena velkého významu s příchodem **Pierra-Samuela Du Pont de Nemourse**.⁷⁷ Pocházel z chudé protestantské šlechtické rodiny, měl matematické vzdělání a svou kariéru začal jako vojenský inženýr. Zajímal se o ekonomické a zemědělské otázky a po vydání spisu *Richesse de l'État* v roce 1763 si získal pozornost Quesnaye, načež se s fyziokraty blíže seznámil a stal se dalším propagátorem jejich tezí. Do roku 1766 byl šéfredaktorem časopisu *Journal de l'agriculture, du commerce et des finances*.⁷⁸ Roku 1768 začal řídit *Éphémérides du citoyen*⁷⁹ a také vydal již zmiňovanou sbírku Quesnayových spisů *Physiocratie*.⁸⁰ Dalším z fyziokratů byl advokát královské právní kanceláře v Orléans **Guillaume-**

⁷¹ A. MERGEY, *L'État*, s. 562.

⁷² G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 80.

⁷³ V úřadu v letech 1759-1763.

⁷⁴ *Société d'agriculture de Paris*. [online]. [cit. 3. 3. 2017] Dostupné z: http://data.bnf.fr/12497374/societe_d_agriculture_de_paris/

⁷⁵ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 83.

⁷⁶ Victor Riquetti de MIRABEAU – François QUESNAY, *Philosophie rurale : ou, Économie générale et politique de l'agriculture, reduite à l'ordre immuable des loix physiques & morales, qui assurent la prospérité des empires*, Amsterdam 1763.

⁷⁷ Narodil 14. prosince 1739, zemřel 7. srpna 1817. K jeho životu např. Denise AIMÉ-AZAM, *Du Pont de Nemours, honnête homme*, Paris 1965.

⁷⁸ Podrobněji o časopise viz kap. 3.4.1.

⁷⁹ Podrobněji o časopise viz *Éphémérides du citoyen, Dictionnaire des journaux*. [online]. Édition électronique revue, corrigée et augmentée du Dictionnaire des journaux (1600-1789) [cit 13. 4. 2017]. Dostupné z: <http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/journal/0377-ephemerides-du-citoyen>; kap. 3.4.2.

⁸⁰ A. MERGEY, *L'État*, s. 563.

François Le Trosne.⁸¹ Le Trosne studoval právo u slavného Roberta-Josepha Pothiera v Orléans a byl zakládajícím členem Královské zemědělské společnosti v Orléans (*Société royal d'agriculture de la généralité d'Orléans*) v roce 1763.⁸²

Po roce 1764 fyziokratická škola získala řadu nových stoupenců. Patří mezi ně Louis-Paul Abeille, Philibert Trudaine de Montigny a **Anne Robert Jacques Turgot.**⁸³ Snahy fyziokratů popularizovat své myšlenky a infiltrovat je i do vyšších politických sfér se zdály být úspěšné. 18. července 1764 byl vydán královský edikt, který umožňoval svobodný export a import obilí a mouky.⁸⁴ Svobodný byl tedy jak vnitřní, tak vnější trh s obilím, a to díky fyziokratům.⁸⁵ K propagaci jejich myšlenek přispěl příchod **abbého Nicolase Baudeaua,**⁸⁶ původně kněze se zájmem o historii, který po roce 1750 „konvertoval“ k ekonomii. Roku 1765 vydal první číslo svého ekonomického časopisu s názvem *Éphémérides du citoyen ou chronique de l'esprit national*. O několik měsíců později, v roce 1766, se přidal k fyziokratům a jeho časopis, jehož název změnil na *Éphémérides du citoyen ou Bibliothèque raisonnée des science morales et politiques,*⁸⁷ se stal hlavní platformou, kde se fyziokraté vyjadřovali k různým aktuálním tématům a popularizovali tak své učení.⁸⁸ Od roku 1767 se fyziokraté scházeli pravidelně každé úterý u Mirabeaua na rue de Vaugirard v Paříži („*les assemblés des mardis*“).⁸⁹ I díky těmto shromážděním, na která stávající členové vodili své přátele, si hnutí získalo nové příznivce.

Na konci 60. let se fyziokraté stále více orientovali na otázky politiky a správy. Jednou z možných příčin mohlo být i to, že François Quesnay už v této době v oblasti ekonomie nebyl aktivní, stáhnul se z popředí fyziokratické školy a ve své tvorbě se zaměřil spíše na matematiku.⁹⁰ Z politických spisů tohoto období zmíním například velmi úspěšné dílo, nazývané „biblí“ fyziokratického politického učení, *L'ordre naturel*

⁸¹ Narozen 13. října 1728 v Orléans, zemřel 26. května 1780. K jeho životu např. Jérôme MILLE, *Un physiocrate oublié: G.-F. Le Trosne (1728-1780). Étude politique, fiscale et politique*, Paris 1905.

⁸² A. MERGEY, *L'État*, s. 287.

⁸³ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 67-91.

⁸⁴ *Édit concernant la liberté de la sortie et de l'entrée des grains dans le Royaume Registré en Parlement, le 19 juillet 1764.* [online]. [cit. 31. 3. 2017]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b86222346/f1.image>

⁸⁵ François FURET, *Francouzská revoluce I. díl: Od Turgota k Napoleonovi 1774-1814*, Praha 2004, s. 42.

⁸⁶ Narozen 24. dubna 1730, zemřel roku 1792.

⁸⁷ Viz kap. 3.4.2.

⁸⁸ A. MERGEY, *L'État*, s. 565.

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 21.

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 561.

et essentiel des sociétés politiques,⁹¹ jehož autorem je Le Mercier de La Rivière. V této době sklízela fyziokratická škola úspěchy v zahraničí. Le Mercierův spis měl značný ohlas i v Rusku a carevna Kateřina II. ho požádala o pomoc s vytvořením pravidel pro legislativu, a v Polsku, kde Le Mercier několik let poté působil jako poradce polského krále Stanislava Augusta.⁹² V Polsku v letech 1768-1769 působil i Nicolas Baudeau a také Du Pont de Nemours, který se stal dokonce členem slavné reformní Komise pro veřejné vzdělávání.⁹³ Du Pont de Nemours byl několikrát povolán do služeb švédského krále Gustava III. a markraběte bádenského Karla Fridricha. Nutnost objasnit své myšlenky zahraničním panovníkům podnítila fyziokraty k sepsání několika zásadních systematických děl, v nichž předložili podstatu své doktríny se svobodou, kterou si ve francouzských spisech nemohli dovolit. Nejdůležitější z nich je mohutné dílo *De l'ordre social*,⁹⁴ které sepsal Le Trosne pro švédského krále Gustava III.

Fyziokratická škola byla jedinou organizovanou skupinou ekonomů, filozofů a politických teoretiků v tehdejší Francii a její učení se mezi veřejnost šířilo jednak díky jednotlivým spisům myslitelů, ale zároveň prostřednictvím fyziokratických časopisů a dalších publikací.⁹⁵ Do dalšího desetiletí vstupovala Francie se svobodným obchodem s obilím, a to jak uvnitř monarchie, tak i ve vztahu k zahraničí. Cena obilí se ale od roku 1767 neustále zvyšovala, což vedlo k nespokojenosti obyvatel, navíc k pochybnostem, zda jsou fyziokratické návrhy tou správnou cestou ke zlepšení ekonomické situace Francie. Fyziokraté se dostávali do střetu s dalšími mysliteli doby, zejména Françoisem Marie Arouet de Voltairem,⁹⁶ který zesměšnil fyziokratické teorie v povídce *L'Homme aux quarante écus*,⁹⁷ a Ferdinandem Galianim.⁹⁸ Prostřednictvím dopisů vedl s fyziokraty neveřejnou polemiku i Jean-Jacques Rousseau. Diskuzi s Rousseauem vyvolalo vydání Le Mercierova *L'Ordre naturel et essentiel*, který reagoval na Rousseauův spis *O společenské smlouvě*.⁹⁹ Korespondenci s Rousseauem zahájil Mirabeau, který ho i několikrát hostil a snažil se Rousseaua přesvědčit k přestupu

⁹¹ Pierre-Paul LE MERCIER DE LA RIVIÈRE, *L'Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*, Londres 1767.

⁹² K ohlasu fyziokracie v zahraničí srov. A. MERGEY, *L'État*, s. 83-84, 563.

⁹³ TAMTÉŽ, s. 27.

⁹⁴ Guillaume-François LE TROSNE, *De l'ordre social*, Paris 1777.

⁹⁵ Viz kapitulu 3.4. Souhrnně srov. A. MERGEY, *L'État*, s. 78-80.

⁹⁶ Výkladu Voltairovy kritiky fyziokratů se věnuje v předmluvě Benoît MALBRANQUE (ed.), *Écrits économiques de Voltaire*, Paris 2013, s. 5-17.

⁹⁷ François Marie Arouet de VOLTAIRE, *L'Homme aux quarante écus*, Genève 1767.

⁹⁸ Ferdinando GALIANI, *Dialogues sur le commerce des bleds*, London 1770.

⁹⁹ Jean-Jacques ROUSSEAU, *Du Contrat social ou Principes du droit politique*, Paris 1762.

k fyziokratismu. Rousseau ale zpochybňoval teorii *despotisme legal*¹⁰⁰ a nazýval jej utopií.¹⁰¹ Nedůvěru vůči *despotisme legal* a *ordre naturel* vyslovil i Gabriel Bonnot de Mably ve spise *Doutes proposés aux philosophes économistes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*,¹⁰² který rovněž reagoval na Le Merciera a jeho *L'Ordre naturel*.¹⁰³ Nepříznivá situace vedla k rychlému pádu všech fyziokratických nadějí na přeměnu monarchie.

Počátkem 70. let se fyziokraté setkávali s útoky ze strany ostatních osvícenců a s lhostejností francouzské veřejnosti vůči politicko-ekonomickým otázkám, i když stále se našli jejich přívrženci, a to i v literárních kruzích.¹⁰⁴ *Éphémérides* nebyly v posledních měsících roku 1770 příliš čtivé, neboť dobří a vůdčí žurnalisté, jako byli Le Trosne a Le Mercier, už do nich téměř vůbec nepřispívali.¹⁰⁵ To vedlo k tomu, že od roku 1770 se *Éphémérides* už nevydávaly pravidelně.¹⁰⁶ Quesnay se už politické ekonomii nevěnoval. Nakonec mu v té době bylo již 76 let a zbývaly mu 4 roky života a už neměl sílu se zapáleně angažovat. Le Mercier a Du Pont de Nemour v té době působili v Polsku.¹⁰⁷

Na scénu se dostal generální intendant v Limoges Turgot, který sice k fyziokratické škole přímo nepatřil, ale udržoval s jejími představiteli styky a zastával podobné názory. V roce 1770 vydal spis *Lettres sur la liberté du commerce des grains*, v němž se pokusil obhájit svobodný obchod s obilím a vysvětlil, jak může zabránit kolísání ceny obilí. Zároveň v Limoges zaváděl reformy, které se řídily principy fyziokratické školy. Nicméně v letech 1770-1771 ceny obilí dosáhly svého vrcholu za poslední léta a tehdejšímu ministru financí Terraymu nezbylo, než se vrátit o 7 let zpět k zákazu exportu a státní kontrole obchodu s obilím.¹⁰⁸ V roce 1774 se Turgot dostal na post ministra financí a Terrayho nařízení opět zrušil. Další rok se cena obilí opět o něco

¹⁰⁰ Viz oddíl 3.3.1.

¹⁰¹ Céline SPECTOR, *Rousseau et la critique de l'économie politique*, in: Bernadette BENSUADE-VINCENT, Bruno BERNARDI (edd.), *Rousseau et les sciences*, Paris 2003, s. 237-256, zde s. 243.

¹⁰² Gabriel Bonnot de MABLY, *Doutes proposés aux philosophes économistes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*, Nyon 1768. K Mablyho kritice fyziokratů např. Pierre TEYSSENDIER DE LA SERVE, *Mably et les physiocrates*, Poitiers 1911.

¹⁰³ Podrobněji ke kritice fyziokratů např. Reinhard BACH, *Les Physiocrates et la science politique de leur temps*. *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques* 20, 2/2004, s. 229-259; Jean AIRIAU, *L'opposition aux physiocrates à la fin de L'ancien régime*, Paris 1965.

¹⁰⁴ G. WEULERSSE, *Le Mouvement*, s. 216.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 205.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 214.

¹⁰⁷ A. MERGEY, *L'État*, s. 562-563.

¹⁰⁸ F. FURET, *Francouzská revoluce*, s. 41-42.

zvýšila, sice už ne na cenu v letech 1770-1771, ale byla dostatečně vysoká na to, aby vyvolala několikrát povstání v Paříži a okolí. Turgot povstání potlačil, ale důvěru lidí si rozhodně nezískal. Jeho politika byla trnem v oku velké části společnosti, navíc poté, co v lednu 1776 vydal edikty na zrušení cechů a roboty, zneprátelil si ještě duchovní, šlechtu, cechovní řemeslníky a obchodníky. 23. května 1776 byl Turgot odvolán.¹⁰⁹ Spolu s Turgotem upadl v nemilost i Du Pont de Nemours, který byl v 70. letech jeho spolupracovníkem a ve finanční správě měl funkci hlavního kontrolora manufaktur („*inspecteur général des manufactures*“). Fyziokratismus byl velkou částí francouzské společnosti zavržen.

¹⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 42-44. Více o Turgotovi ve funkci ministra financí např. G. WEULERSSE, *La Physiocratie sous les ministères*; Francisco VERGARA, *Intervention et laisser-faire chez Turgot. Le rôle de l'État selon le droit naturel*, Cahiers d'économie Politique 54, 1/2008, s. 149-169.

3.3. Fyziokratická publicistika

Odpovědí na otázku, proč byla fyziokratická škola ve své době tak úspěšná, může být jejich publikační činnost. Chtěli ovlivnit veřejné mínění ve prospěch své filozofie a politicko-ekonomického konceptu. Tento termín („*opinion publique*“) fyziokraté sami ve svých spisech používali.¹¹⁰ Fyziokraté časopisy vědomě používali jako nástroj k šíření svých myšlenek a věnovali proto jejich vytváření velké úsilí, přesto jejich význam není v historiografii doceněn. Fyziokraté vytvořili formát časopisu, ve kterém se řešily politické otázky, což v tehdejší Francii nebylo běžné. Fyziokratický tisk blíže představím v následujících dvou podkapitolách.¹¹¹

3.3.1. *Journal de l'agriculture*

Prvním fyziokratickým periodikem byl *Journal de l'agriculture, du commerce et des finances*¹¹² vydávaný v letech 1765-1768.¹¹³ Vznikl na popud ministra financí Clémenta de Laverdyho a byl prezentován jako měsíční příloha ke *Gazette du commerce*. Měl podpořit studium a diskuzi o ekonomických otázkách. V září 1765 se šéfredaktorem časopisu stal Du Pont de Nemours, díky čemuž se časopis prakticky stal hlasem fyziokratické školy. Přispívali do něj pravidelně téměř všichni její členové. V časopise se vedli ekonomické diskuze například o ceně obilí, konkurenci v obchodu, informovalo se o nových zemědělských strojích, přirozeně byl věnován prostor i výkladu fyziokratického učení. O rok později, v roce 1766, byl Du Pont de Nemours majiteli *Journalu* z postu redaktora vyhozen. Poslední číslo, které redigoval Du Pont de Nemour, a které tedy bylo profyziokratické, vyšlo v listopadu 1766. Nastupující redaktoři nebyli fyziokratickým myšlenkám příliš nakloněni, a dokonce k nim zaujali nepřátelský postoj. V *Journalu* se najednou objevovaly kritické a posměšné články mířící na fyziokraty. Ti proto museli najít alternativní prostor, kde by se mohli vyjadřovat a šířit své myšlení.

¹¹⁰ R. BACH, *Les Physiocrates*, s. 247-251.

¹¹¹ K tématu fyziokratického tisku se mi nepodařilo najít žádnou ucelenou monografii. Existují méně rozsáhlé studie na toto téma, např. článek od Pierra-Henriho Goutta věnující se *Éphémérides du citoyen* Pierre-Henri GOUTTE, *Les Éphémérides du citoyen, instrument périodique au service de l'ordre naturel (1765-1772)*, Dix-huitième Siècle 26, Économie et politique, 1994. s. 139-161.

¹¹² Seznam digitalizovaných čísel a základní informace na *Journal de l'agriculture, Dictionnaire des journaux*. [online]. Édition électronique revue, corrigée et augmentée du Dictionnaire des journaux (1600-1789). [cit 13. 4. 2017]. Dostupné z: <http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/journal/0650-journal-de-lagriculture>

¹¹³ Pod jinými variantami názvu byl pak vydáván až do roku 1783, s pauzou v letech 1774-1778.

V *Journal de l'agriculture* vyšel jeden článek hovořící o fyziokratické představě o přirozeném právu, a to v září 1765 pod názvem *Observations sur le droit naturel des hommes réunis en société*.¹¹⁴ Jeho autorem byl François Quesnay. Podle něj je přirozené právo od přírody známé všem živočichům, je to obecný a nadřazený zákon, který stanovuje všechna ostatní práva lidí. Je definováno jako právo člověka na statky, které požívá („*les choses propres à sa jouissance*“) a díky nimž se udržuje při životě. Základním přirozeným právem člověka je tedy podle Quesnaye vlastnictví, od kterého odvozuje všechna další práva (svoboda) a také povinnosti (povinnost udržovat se při životě). Právo na vlastnictví ale není právo všech na všechno. Člověk musí respektovat práva ostatních, protože práva mají všichni stejná. Právo nemůže být platné, pokud každý člen společnosti nebude respektovat práva všech ostatních. Přirozené právo je ohraničené svou vlastní podstatou: člověk má právo na vlastnictví toho, co potřebuje požívat k životu, tedy právě na takové množství statků, které dokáže využít, a které může získat vlastní prací. Vlastnictví, které zahrnuje větší množství statků, už není legitimní, protože brání ostatním v uplatňování jejich přirozeného práva. A zde právě Quesnay vysvětluje úlohu společnosti. Podstatou společnosti je zajistit spravedlnost, tj. respektovat a chránit každému jeho přirozená práva – svobodu a vlastnictví.

3.3.2. *Éphémérides du citoyen*

V roce 1767 se novým útočištěm fyziokratických diskuzí stal časopis *Éphémérides du citoyen, ou Bibliothèque raisonnée des sciences morales et politiques*,¹¹⁵ které o dva roky dříve založil abbé Nicolas Baudeau. Publikovala zde většina fyziokratů, pravidelnými přispěvateli byli François Quesnay, Victor de Mirabeau, Pierre-Samuel Du Pont de Nemours, Nicolas Baudeau, abbé Pierre-Joseph-André Roubaud, občasným například Turgot. Časopis byl rozdělen na tři rubriky: *Pièces détachées*, *Critiques* (Recenze) a *Événements* (Události). Nejčastějšími tématy byly úvahy o bohatství, průmyslu, obchodu s obilím, administrativě, otroctví, kolonialismu, pojednání o svobodě tisku, vládě, daních, ale objevovala se i témata jako historie, věda a umění.¹¹⁶

¹¹⁴ François QUESNAY, *Observations sur le droit naturel des hommes réunis en société*, *Journal de l'agriculture du commerce et des finances*, Paris 1765, s. 4-35.

¹¹⁵ *Éphémérides du citoyen, Dictionnaire des journaux*. [online]. Édition électronique revue, corrigée et augmentée du Dictionnaire des journaux (1600-1789) [cit 13. 4. 2017]. Dostupné z: <http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/journal/0377-ephemerides-du-citoyen>

¹¹⁶ Přehled všech článků publikovaných v *Éphémérides* v letech 1765-1772 na *Table complète des Éphémérides du Citoyen (1765-1772)*, *Institut Coppet*. [online]. 2017 Institut Coppet [cit. 13. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.institutcoppet.org/2016/07/26/table-complete-des-ephemerides-du-citoyen-1765-1772>

Časopis sloužil i jako diskuze s dalšími filozofy doby – například Du Pont de Nemours psal analýzy a kritiky soudobých filozofických spisů. Na přelomu 60. a 70. let se časopis, jehož šéfredaktorem byl od roku 1768 Du Pont, potýkal s finančními problémy. Souvisely s úbytkem čtenářů, který se během následujících let ještě prohloubil. V roce 1772 vyšla pouze první tři čísla, pak bylo vydávání časopisu úředně zastaveno. O rok později byl obnoven pod názvem *Nouvelles Éphémérides économiques*. Tato nová verze časopisu už ale nebyla čistě fyziokratickým periodikem, Le Mercier de la Rivière a Quesnay do něj přispívali pouze občasně. Od tohoto okamžiku fyziokraté neměli žádnou jednotnou platformu pro diskuzi a publikaci názorů, ale jednotliví autoři stále vydávali dílčí eseje a pojednání.

3.4. Politické myšlení fyziokratů

Politická a právní teorie fyziokratů se zformovala na konci 60. let, především díky již zmíněnému Le Mercierovu spisu *L'Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques* z roku 1767. Veškeré fyziokratické politické teorie vycházely z představy odedávna existujícího, neměnného a nezpochybnitelného přirozeného řádu a „*évidence*“ – vědecké „samozřejmosti“, se kterou přirozený řád na světě funguje. Fyziokraté tvrdili, že jakmile jsou odstraněny veškeré překážky, které by přirozenému řádu bránily v jeho působení, zákonitě pak musí společnost a stát fungovat v harmonii a prosperovat.

3.4.1. *Le despotisme légal*

Společnost podle fyziokratů vznikla z fyzické potřeby lidí žít pospolu a její vytvoření není nijak závislé na lidské vůli. Lidská vůle (nicméně stále řízená přírodou) přichází na řadu až ve chvíli, kdy společenství rozhoduje o tom, že se stane státem, vybírá si vhodný způsob vlády a následně uzavírá smlouvu se suverénním panovníkem („*prince souverain*“).¹¹⁷ Fyziokraté rozlišovali mezi třemi druhy státu: monarchií, despotismem a státem „smíšeným“ („*État mixte*“). Sami pak jednohlasně dávali přednost způsobu vlády, který nazvali legálním despotismem („*despotisme légal*“), protože jako jediný neodporuje zákonům přirozeného řádu.¹¹⁸ V čem tedy *despotisme legal* spočívá?

Le Mercier de la Rivière si v *L'Ordre naturel* na otázku, který způsob vlády je nejlepší, odpovídá slovy: „*Nejlepší formou vlády je ta, která nedopustí, abychom získali špatné vládcy, a která naopak přiměje toho, kdož vládne, aby neměl žádný větší zájem nežli vládnout dobře. Tuto přednost však lze najít pouze ve vládě jednoho, ve vládě jediného vůdce.*“¹¹⁹ Zároveň říká, že „*pokud by byla vláda sdílena vícero lidmi, [...] existovalo by více mocí, které by navzájem soupeřily, které by se vzájemně chtěly zničit, protože by si vzájemně byly překážkami.*“¹²⁰ Z těchto výroků tedy vyplývá, že pro fyziokraty je ideální představa nedělitelné vlády v rukou jediného člověka, který vykonává všechny vládní úkony sám. *Despotisme legal* je systém monarchický, v němž

¹¹⁷ A. MERGEY, *L'État*, s. 33-60.

¹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 67.

¹¹⁹ „*Cette meilleure forme de gouvernement est celle qui ne permet pas qu'on puisse gagner en gouvernant mal, et qui assujettit au contraire celui qui gouverne, à n'avoir pas de plus grand intérêt que de bien gouverner. Or, ce point de perfection, vous ne pouvez le trouver que dans le gouvernement d'un seul, dans le gouvernement d'un chef unique.*“ P. P. LE MERCIER DE LA RIVIÈRE, *L'Ordre*, s. 142.

¹²⁰ TAMTÉŽ, s. 138.

je panovnický titul dědičný.¹²¹ Panovník – král nesmí mít jiný zájem než správnou vládou své zemi zajistit prosperitu a harmonii. Z výše řečeného vyplývá, že fyziokraté nijak nepodřývali autoritu absolutního panovníka, naopak, absolutistickou nedělitelnou vládu podporovali a považovali ji za ten nejsprávnější způsob pro Francii.

Nicméně fakt, že vláda panovníka není dělitelná, neznamená, že je neomezená. Král sice je svrchovaný, ale je limitován – jak jinak než přirozeným řádem. Právě v tom spočívá slovo „legální“ – despotická vláda panovníka je legální právě tehdy, je-li ve shodě s přirozeným řádem. Vládce nesmí jednat jinak než v souladu s ním, jeho úkolem je pouze odstranit překážky, které přirozenému řádu brání v působení. Má v rukou jak moc exekutivní, tak legislativní, ale veškeré zákony, které vydá, jsou jen vyjádřením, přednesením zákonů přirozených, jež jsou nezpochybnitelné a neměnné. Panovník zákony netvoří, pouze přednáší, je pouhým prostředníkem mezi národem a „*évidence*“. Anthony Mergey ve své knize *L'État des physiocrates* píše, že „*autorita samovládce spočívá ve vykonávání tří hlavních úkolů: poučit lid o évidence, zabezpečit jim jistotu přirozených práv proti útokům přicházejících jak z vnějšku, tak zevnitř království a spravovat území státu politikou vedoucí k prosperitě království.*“¹²² Zmiňovaná přirozená práva, která panovník musí zajistit, uvádí Mergey tři: vlastnictví („*propriété*“), svoboda („*liberté*“) a bezpečnost („*sûreté*“).¹²³ Mergey zde hovoří o občanském stavu. Nebere v potaz komplexní a podrobný výklad Victora de Mirabeau, který hovoří i o stavu přirozeném.¹²⁴

Zákonodárná i výkonná moc jsou bezvýhradně v rukou absolutního panovníka. Chybí mu ale moc soudní, tu fyziokraté vložili do rukou soudních úřadů („*magistrature*“),¹²⁵ které, stejně jako panovník, musejí svou moc vykonávat dle principů přirozeného řádu. Soudní úřad má za úkol kontrolovat, aby legální despotismus neskouzl ke svévolné samovládě („*despotisme arbitraire*“)¹²⁶ vládce, který by jednal proti přirozenému řádu a nenaplňoval tak své poslání sloužit pro dobro lidstva („*bonheur de l'humanité*“).

¹²¹ A. MERGEY, *L'État*, s. 70.

¹²² TAMTÉŽ, s. 112.

¹²³ TAMTÉŽ, s. 120.

¹²⁴ Viz kapitulu 4.

¹²⁵ P. P. LE MERCIER DE LA RIVIÈRE, *L'Ordre*, s. 80-100.

¹²⁶ A. MERGEY, *L'État*, s. 143.

Koncept legálního despotismu lze shrnout takto. Jedná se o monarchický systém v čele se svrchovaným panovníkem, jehož titul je dědičný. Tento panovník je držitelem legislativní a exekutivní moci, které ale může vykonávat jen v souladu s jemu nadřazeným přirozeným řádem a vědeckými důkazy („*évidence*“). Panovník je kontrolován soudním úřadem, držitelem soudní moci. Ta je taktéž vykonávána v souladu s přirozeným řádem. Je ale ještě třeba říct, že fyziokraté vládu ve státě neredukovali jen na centrální autoritu panovníka. Stát přirozeně musí existovat na nějaké půdě a je k ní pevně připojen. Proto jsou nepostradatelnou součástí státu i pozemkoví vlastníci a ti, co jejich půdu obdělávají, a i oni mají mít ve vládě zastoupení. Na tomto základě je postaveno fyziokratické pojetí decentralizace.

3.4.2. *Decentralizace*

Kompletní systematický výklad fyziokratické státní správy podal Guillaume-François Le Trosne ve svém nejdůležitějším a zároveň posledním díle z roku 1779 s názvem *De l'administration provinciale et de la réforme de l'impôt*.¹²⁷ V čele státu má stát panovník, který je jeho hlavou a pevně drží moc ve svých rukou. Není však jediným, kdo tvoří stát. Zároveň s ním má existovat moc decentralizovaná v podobě lokálních reprezentantů menších správních oblastí. Tato lokální shromáždění mají za cíl jednak podporovat centrální vládu, řešit místní záležitosti, ale hlavně disponují jistou právní a finanční autonomií a mají určitý podíl na rozhodování v otázkách daní, což je pro fyziokraty zásadní moment.¹²⁸ V těchto provinčních shromážděních mají zasedat reprezentanti zemědělské části národa – tedy pozemkoví vlastníci a rolníci. S panovníkem je spojuje společný zájem, a tím je harmonie mezi lidmi a prosperita státu. Ve spolupráci s decentralizovanou vládou zemědělského lidu se královská moc stane silnější a efektivnější, shromáždění neslouží jako brzda panovníkovy moci, ale jako jeho opora. Fyziokraté tedy věřili v koexistenci centralizované vlády v rukou nadřazeného panovníka – legálně vládnoucího despoty – a decentralizovaných správních shromáždění disponujících jistou svobodou rozhodování. Teprve v takové chvíli, kdy bude reprezentace zemědělců propojená s královskou vládou, bude stát perfektní.¹²⁹

¹²⁷ Guillaume-François LE TROSNE, *De l'administration provinciale et de la réforme de l'impôt*, Paris 1788.

¹²⁸ É. GOJOSSE, *Le Mercier de la Rivière*, s. 295-298.

¹²⁹ A. MERGEY, *L'État*, s. 177-178.

4 Pojetí lidských práv Victora de Mirabeau

Otázku lidských práv v rámci fyziokratické školy nejhloběji probral markýz Victor de Mirabeau. Jeho spis *La Science, ou Les droits et les devoirs de l'homme* vyšel roku 1774 v Lausanne.¹³⁰ Je rozdělen na čtyři části, z nichž v každé se Mirabeau věnuje jedné z fází společenského života: přirozenému lidskému životu, životu zemědělskému, společenskému a politickému. Každá z částí je pak rozdělena ještě do čtyř kapitol. Nejprve obecně představuje problematiku dané oblasti života, poté přechází k jejím výtoky, pak k právům a povinnostem, a nakonec se věnuje vlastnictví v různých kontextech. Záměrem autora bylo napsat poučení pro lidi, popsat jim jednotlivé složky jejich života a poučit je o jejich povinnostech a právech. Jednotlivé kapitoly proto nazývá „kurzy“ a zvolil i formu dialogu imaginárních osob, z nichž jedna je v roli žáka a druhá v roli poučeného instruktora, který celou problematiku objasňuje.

4.1. La vie naturelle de l'homme

„*Jak je možné sloužit Bohu v pozemských záležitostech? – Podřízením se řádu přírody.*“¹³¹ Tak začíná text prvního kurzu o přirozeném životě člověka. Mirabeau vysvětluje, v čem spočívá přirozený řád. Jeho smyslem je zachovat při životě lidské bytosti, které jeho vůli vykonávají naplňováním svých potřeb, tj. „*jíst, spát, odpočívat, šatit se – jedním slovem dělat to, co přirozenost člověka vyžaduje.*“¹³² Uspokojování svých potřeb je první z povinností člověka. Aby člověk mohl jíst, potřebuje si opatřit zdroje („*avances*“), které bude konzumovat. Příroda lidem zdroje darovala, ale nejsou nekonečné. Proto musí člověk svou prací produkty přírody obnovovat. Pokud je tedy první povinností člověka naplňovat své potřeby, aby přežil, a tyto potřeby může uspokojit pomocí produktů své práce, znamená to, že práce je jeho povinností. Ve zkratce – přirozený řád zachovává život člověka a aby člověk mohl žít, musí pracovat.

Na povinnost pracovat hned navazuje lidské právo, totiž právo požívat produkty své práce.¹³³ „*Práce je tedy povinností. A co vyplývá z vykonání této povinnosti? – Požívání produktů půdy, což je přirozená odměna za práci.*“ Za splnění povinnosti si člověk zaslouží mít právo užívat věci, které si svou prací opatří. Povinnost pracovat je

¹³⁰ Victor Riquetti de MIRABEAU, *La Science, ou Les Droits et les devoirs de l'homme*, Lausanne 1774.

¹³¹ „*Quelle est la voye de servir Dieu dans ses occupations purement temporelles ? – C'est d'obéir exactement à l'ordre de la nature.*“ V. MIRABEAU, *La Science*, s. 1.

¹³² „*C'est de manger, dormir, se reposer, se vêtir, et faire en un mot tout ce que la nature exige.*“ TAMTÉŽ, s. 2.

¹³³ „*Le travail est donc un devoir ; et que résulte-t-il de l'accomplissement de ce devoir ? – La jouissance des produits de la terre, ce qui est la récompense naturelle du travail.*“ TAMTÉŽ, s. 6.

základem pro všechny ostatní povinnosti, stejně tak uspokojování lidských potřeb je prvním lidským právem a základním principem všech ostatních práv.¹³⁴

Dalším všeobecným právem je vlastnictví. Vlastnit majetek začal člověk ve chvíli, kdy mu příroda poskytla své plody – první zdroje, ze kterých člověk žil. Až poté mohl člověk sám tyto zdroje obnovovat. Vlastnictvím člověka je jeho život, síla, mysl a vše, na co má právo (tj. produkty jeho práce).¹³⁵ Majetek lze získat vlastní prací, nebo jej lze dostat od druhého, nebo ho lze najít a přivlastnit si. To ale člověk smí udělat pouze v případě, nepatří-li tyto statky někomu jinému.¹³⁶ Žádný člověk nemá právo na vlastnictví jiného člověka. Člověk disponuje právem svobodně nakládat se svým majetkem podle své vlastní vůle, nemá povinnost vůči žádnému jinému člověku. V tomto ohledu je specifický vztah rodiče a dítěte. Otec poskytuje své vlastní zásoby, svůj vlastní majetek synovi, který ještě není schopen pracovat a živit se sám. Proto je syn svému otci podroben, respektuje ho, je mu oddaný a pomáhá mu po celý život.¹³⁷ Co se týče vztahu poddaného a šlechtice, pak jediné právo, které šlechtic vůči poddanému má, je vyžadovat zpět statky nebo výhody, které mu poskytl.¹³⁸ Panovník má být „*strážce a ochránce majetku, nesmí útočit ani nijak porušovat práva*“.¹³⁹ Stav, ve kterém je právo umlčeno, Mirabeau nazývá válkou. Vztahu panovníka a občana se Mirabeau věnuje v poslední kapitole *La vie politique*.

Na principech objasněných v této kapitole věnující se člověku v přirozeném stavu stojí všechny kapitoly ostatní. Základní povinnost – povinnost pracovat, a základní právo – právo svobodně nakládat s produkty své práce, jsou prvotním právem a povinností a všechny další se od nich odvíjí.

4.2. La vie agricole

Za základ zemědělství Mirabeau považuje reprodukci, obnovu přírodních zdrojů, která je hlavním bodem lidské práce a také hlavním zdrojem bohatství. „*Zastavení*

¹³⁴ „[...] ce devoir, qui est le travail, est la racine de tous ses autres devoirs, et a pour objet premier, naturel et nécessaire, la satisfaction de ses besoins qui est son premier droit et le principe de tous ses autres droits.“ TAMTÉŽ, s. 7.

¹³⁵ „Que veut dire ce mot sa propriété ? – C’est la vie et tout ce qui en dépend, donna sa personne, sa force, sa raison, et ce qu’il peut avoir avec bon droit en sa possession. Tout cela est à lui tout seul.“ TAMTÉŽ, s. 9.

¹³⁶ TAMTÉŽ, s. 15.

¹³⁷ TAMTÉŽ, s. 11.

¹³⁸ TAMTÉŽ, s. 12.

¹³⁹ „Le Souverain est le gardien, le conservateur et le protecteur de la propriété, bien loin de chercher à l’attaquer ni à l’enfreindre.“ TAMTÉŽ.

obnovy úrody znamená zničení všeho ostatního bohatství, protože pouze s produkty půdy můžeme mít nějaké bohatství.“¹⁴⁰ Lidskou práci staví Mirabeau skutečně do popředí lidského života, je to vlastně jeho smysl. Doslova uvádí, že „*lidé žijí, aby pracovali a pracují, aby žili.*“¹⁴¹ To podle něj vychází z přirozeného řádu. Přirozený řád člověku dovoluje odpočívat, ale jen po práci, aby načerpal sílu pro práci další. Samotným odpočinkem nelze ničeho dosáhnout. Pouze práce zajistí člověku život. Pokud člověk neposlouchá přirozený řád a řídí se svou vlastní vůlí, to znamená, pokud nadbytečně požívá odpočinku, příliš utrácí výtěžky lidské práce, nebo nepracuje, nazývá ho Mirabeau „pokřiveným člověkem“ („*homme dépravé*“).¹⁴²

Do této části o zemědělství Mirabeau zahrnul i práva zvířat. Jejich právem je být krmena a musí o ně být pečováno tak, aby nezemřela. Taková smrt by byla v rozporu s přirozeným řádem, jehož podstatou je zachování živých bytostí. Navíc by člověk svým porušováním práv zvířat poškodil i sám sebe, neboť pak už by mu zvířata nebyla k užítku.¹⁴³

V závěru kapitoly se Mirabeau věnuje majetku, který je možné získat díky zemědělství. Počítá s tím, že zemědělec vypěstuje více, než sám spotřebuje, a nadbytečné množství svých produktů pak prodá. Za získané prostředky si obstará lepší nářadí, oblečení, dům. Vše ale pořizuje jen proto, aby zlepšil efektivitu své práce. Nářadí mu pomůže lépe pracovat, dům mu poskytne lepší odpočinek a tím pádem i víc síly k práci. Když ale člověk spotřebovává výtěžky své práce, musí to vést k jejímu zefektivnění, nikoliv k „trvalému požitku“ („*jouissance durable*“).¹⁴⁴ Opak by znamenal nesoulad s přirozeným řádem. Mirabeau zde také poukazuje na důležitost vlastnictví půdy. Pouze pokud mám já sám půdní fond ve svém vlastnictví, mám jistotu, že nikdo jiný nemůže sklídit produkty vzniklé mou prací.¹⁴⁵ Vlastnictví ale může člověk získat pouze prací, respektive využitím výtěžku ze své práce. „*Je třeba půdy, na které*

¹⁴⁰ „*Car la cessation de la reproduction des récoltes est l'anéantissement de toutes les autres richesses, parce que ce n'est qu'avec les produits de la terre qu'on peut les avoir.*“ TAMTÉŽ, s. 27.

¹⁴¹ „[...] *car les hommes ne demandent à vivre que pour travailler et à travailler que pour vivre.*“ TAMTÉŽ, s. 28.

¹⁴² TAMTÉŽ, s. 29.

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 35.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 45.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 46.

je možno využít výdobytků kultivace, a zároveň je třeba přípravných prací pro získání půdy do vlastnictví.“¹⁴⁶

Člověk tedy dostal od přírody dar, který se stal jeho vlastnictvím. Aby toto vlastnictví zůstalo zachováno, je třeba ho obnovovat. Obnovit ho může jedině půda, ta jediná má totiž schopnost reprodukovat. Aby reprodukce ale byla schopná, musí ji člověk kultivovat a tím této schopnosti napomáhat. Podstatné je, že prvotní vlastnictví, darované přírodou, je vlastnictvím všech lidí. Lidé vlastnictví sdílejí, aby vzájemně neporušovali právo na vlastnictví ostatních.

4.3. La vie sociale

Základem společenského života je společnost, která stojí na vztazích mezi právy a povinnostmi jejích členů. Je postavená na tom, že jeden pracuje pro druhého, každý svou povinností – prací produkuje něco, co naplní potřeby druhého. Ve výdajích za uspokojování svých potřeb musí ale člověk sledovat jejich pořadí: 1. jíst, 2. šatit se, 3. mít přístřeší.¹⁴⁷ Člověku je třeba nejprve jídla, až pak oblečení, bez oblečení přežije, bez jídla nikoliv. Stejně tak nahý člověk si musí předně pořídit oděv, který je jeho prvním úkrytem („*abri*“)¹⁴⁸, a až poté si shánět přístřeší. Z této hierarchie lidských potřeb vycházející z přirozeného řádu¹⁴⁹ vyplývá, že potrava, tedy produkt půdy, je nejdůležitějším pro všechny. Proto i zemědělci neboli produktivní třída („*classe productive*“) jsou nejdůležitější složkou společnosti. Řemeslníci a ostatní nezemědělská povolání, tzv. sterilní třída („*classe d'industrie*“ nebo „*classe stérile*“), ze své práce nedostávají produkty ale plat („*salaire*“) a od produktivních zemědělců potraviny nakupují, a naopak zemědělcům poskytují své služby a pomáhají jim naplňovat další potřeby.¹⁵⁰ Všechny skupiny ve společnosti tak jsou propojeny a jsou na sobě závislé, pomáhají si k blahobytu. Utvoření společnosti je proto přirozeným přírodním jevem, společnost nevznikla libovůlí lidí, stvrzením nějaké smlouvy.¹⁵¹ Obchodování mezi lidmi, potažmo třídami, nemá být nijak státem ani nikým jiným řízeno, protože rovnováha obchodu mezi produktivní a sterilní neproduktivní třídou vyplývá z podstaty

¹⁴⁶ „[...] *il faut un fond de terre pour y employer ses avances de culture ; et il faut un travail préparatoire pour acquérir la propriété d'un fond de terre.*“ TAMTÉŽ, s. 47.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 55.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 66.

¹⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 67.

¹⁵¹ „[...] *la vie sociale, indispensable à la prospérité humaine, est d'institution de la nature, & nullement de convention arbitraire entre les hommes.*“ TAMTÉŽ, s. 58.

přirozeného řádu. „*Prvotní přirozené právo produktivní i sterilní třídy je svobodně užívat jejich majetku, což znamená svobodně a podle své vůle nakupovat a prodávat. [...] Nikdo nemá právo je k něčemu nutit, ani jim v tomto ohledu předepisovat pravidla*“¹⁵² Mezi sterilní třídu patří i zaměstnání, která nepřinášejí pouze užitek ve smyslu přímého praktického využití pro možnost pracovat, ale i povolání přinášející člověku zábavu, jako jsou herci, zpěváci, tanečníci a komedianti. Podle slov Mirabeaua „*je třeba, abychom díky práci žili příjemně, a je nutné, aby příjemná existence podnítila v člověku chuť pracovat. Proto je v přirozeném řádu třeba zábavních profesí. Člověk primárně pracuje, aby se vyhnul bídě, ale není přírodou přísně odsouzen k tomu, aby pracoval a plakal.*“¹⁵³

Práva a povinnosti v životě ve společnosti se nijak neliší od práv a povinností v přirozeném stavu člověka. „*Povinností je stále hledat a sloužit našemu zájmu (= přirozenému řádu) prací, povinností je svobodně užívat to, co legitimně svou prací získáme, nebo co dostaneme darem od ostatních.*“¹⁵⁴ Tento řád je platný pro všechny profese a pro veškerý morální i fyzický chod společnosti. Ve vztahu mezi fyzickým a morálkou platí, že fyzická práva a povinnosti jsou základním principem a morální práva a povinnosti jsou z nich odvozeny. Jako příklad uvádí Mirabeau vzájemný vztah mezi otcem a synem. Otec poskytuje synovi obživu, syn k otci na oplátku chová respekt a podřízení. Tento princip je podle Mirabeaua obdobný ve všech vztazích ve společnosti. Morální a společenské ctnosti jsou založeny na fyzických právech a povinnostech. Jednoduše řečeno, všechny společenské ctnosti vycházejí z povinnosti, která je lidským zájmem, a všechny se vztahují ke spravedlnosti („*justice*“), která je též lidským zájmem a zajišťuje práva všem.¹⁵⁵

Výsledkem činnosti lidské společnosti je výnos („*revenu*“). Výnos je čistý produkt („*produit net*“) úrody, tedy přebytek celkového produktu („*produit total*“), který není zkonsumován. Čistý produkt je reprezentován drahými kovy, penězi, které usnadňují

¹⁵² „*Le droit primitif et naturel de la classe productive et de la classe stérile est d’user librement de leur propriété, et ce qui n’est qu’une même chose, d’acheter et de vendre librement à leur volonté.*“ TAMTÉŽ, s. 74.

¹⁵³ „*Il faut que le travail nous fasse exister agréablement, et il faut que l’existence agréable provoque le travail. Il faut donc, dans l’ordre naturel, des professions divertissantes et des divertissements. L’homme d’abord travaille pour éviter la misère, mais il n’est pas condamné rigoureusement par la nature à travailler et à pleurer.*“ TAMTÉŽ, s. 91.

¹⁵⁴ „*Le devoir est toujours de chercher & de servir notre intérêt par le travail : le droit est de jouir librement de ce que nous gagnons légitimement par notre travail ou de ce que nous recevons par le bienfait des autres.*“ TAMTÉŽ, s. 77.

¹⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 83.

výměnu produktů a služeb mezi lidmi ve společnosti. Mirabeau poukazuje na to, že kovy ale nemají samy o sobě žádnou skutečnou hodnotu, je to pouze konvenční symbolická hodnota, protože samy o sobě peníze nemohou uspokojit žádnou z lidských potřeb, tedy jíst, šatit se atd. Nelze tedy tvrdit, že přímým výnosem může být například nájemné, které získává majitel nemovitosti z jeho pronájmu, nebo poplatek získaný poskytovatelem služby.¹⁵⁶ V takovém případě Mirabeau hovoří o jmění („*richesses*“). Výnos a čistý produkt může být získán pouze z produktů kultivace půdy a část tohoto výnosu se pak prostřednictvím peněz dostane k poskytovateli služby. K vysvětlení tohoto tvrzení Mirabeau použil příklad výměny produktu a služby mezi zemědělcem a majitelem mlýna. Zemědělec vypěstuje obilí, z něhož má čistý produkt, reprezentovaný v penězích. Pak využije služeb mlynáře a zaplatí mu penězi, tedy vymění část svého čistého produktu za mlynářem poskytovanou službu. V té chvíli je mlynář držitelem čistého produktu, ovšem čistý produkt sám mlynář nevyprodukoval, pouze jej vyměnil se zemědělcem.¹⁵⁷ Každý drahý kov tedy reprezentuje skutečný výnos. Mirabeau se snaží ukázat, že původcem tohoto výnosu nemůže být nikdo jiný, než člověk pracující v zemědělství

4.4. La vie politique

Politickým životem Mirabeau rozumí život lidí v rovných vztazích mezi autoritou a poslušností.¹⁵⁸ V kapitole o politickém životě se věnuje nepřátelům a ochráncům přirozeného řádu, zabývá se lidskou vůlí („*volonté*“), spravedlností („*justice*“) a bezprávím („*injustice*“). Nepřáteli přirozeného řádu jsou lidé, kteří chtějí rozšiřovat svá práva, aniž by úměrně s tím rozšiřovali své povinnosti. Takoví lidé mají vůli („*volonté*“) užívat si („*jouir*“), aniž by pracovali. Lidskou vůli ale Mirabeau obecně nepovažuje za škodlivou, naopak, lidská vůle a svoboda je to, v čem spočívá lidskost, bez vůle by byl člověk stroj.¹⁵⁹ Člověk je svobodný a může mít vůli se zlepšovat nebo kazit. „*Sloučení lidí, nutné k jejich úspěchu, předpokládá důvěru. Spravedlnost vše sbližuje a nespravedlnost vše rozděluje.*“¹⁶⁰ Proti nespravedlnosti, způsobené nepřáteli přirozeného řádu, se společnost brání zákonem („*loi*“). Je to opět přirozený řád, kdo zákon tvoří, není to ani panovník, ani společnost. Před zákonem jsou si všichni rovni,

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 110.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 113.

¹⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 122.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 117.

¹⁶⁰ „*Le rapprochement des hommes, si nécessaire à tous leurs succès, suppose la confiance. La justice donc rapproche tout, et l'injustice sépare tout.*“ TAMTÉŽ, s. 118.

slabí i silní. Aby byla práva slabšího ochráněna před silnějším, je třeba ve společnosti dominantní veřejné síly, která je zřízena k zachování bezpečí všech a střeží zachovávání řádu a dodržování zákona.¹⁶¹ K udržení spravedlnosti je zřízena nejvyšší moc („*souveraineté*“). Nejvyšší moc je „*représentant a zástupce veřejné moci k udržení spravedlnosti a práv všech*.“¹⁶² Je zřízena „*Bohem, přírodou a zákonem*“.¹⁶³ Autorita této svrchované moci je obdobná jako již zmiňovaná autorita otcovská. Panovník je otcem všech.¹⁶⁴ Má právo na respekt a oddanost lidí a jeho povinností je respektovat jejich vlastnictví. Stručně řečeno, nejvyšší moc je veřejná síla, která udržuje spravedlnost, dodržování zákona a zachovává vlastnictví.

Jak se k této suverénní moci vlastně člověk dostal? „*První výnosy přírody vytvořily život, zvýšení výnosů vedlo k rodičovství, neboť syn by nemohl žít, kdyby mu otec neposkytl výnosy z vlastní obživy. [...] Silnější výnosy vytvořily společnost, tedy společenství lidí nabízejících svou práci za výměnu části produktů. Přirozené nepřetržité navyšování výnosů vytvořilo nakonec suverénní moc, tedy poručnickou autoritu, která tuto moc vykonává.*“¹⁶⁵ Základem suverénní moci, stejně jako všech společenských jevů, jsou výnosy („*avances*“) půdy. Držitel této moci je závislý na své instituci, moci a její vykonávání a je dotován společností. Právě této moci totiž náleží čistý produkt práce společnosti. „*Čistý produkt každého pole státu tvoří dohromady obrovské množství bohatství, které náleží autoritě. Tímto prostřednictvím autorita disponuje velkým počtem lidí, aby ochránila zákon a vlastnictví.*“¹⁶⁶ Moc tedy ve své podstatě náleží lidem. Hrozí ale nebezpečí, že lidé, kteří mají sklon k tomu být nespravedliví, budou touto mocí disponovat špatně. Jako preventivní opatření před nespravedlností vidí Mirabeau vzdělání („*instruction*“). Vzdělání musí být všeobecné a pro všechny, protože pokud nebude, budou mít lidé různé názory. A právě pluralitu názorů Mirabeau považuje za příčinu války, která vše ničí. Je tedy třeba, aby bylo vzdělání všeobecné a aby panovník věděl, že jeho zájmem je zachování a navyšování výnosů, které tvoří čistý produkt, na kterém má on sám svůj podíl.¹⁶⁷ Z logiky věci vyplývá, že má-li panovník svůj podíl na výnosech z půdy, je jeho osobním zájmem

¹⁶¹ TAMTÉŽ, s. 119-120.

¹⁶² „*C'est le représentant et le depositaire de la force publique pour le maintien de la justice et des droits de tous.*“ TAMTÉŽ, s. 121.

¹⁶³ TAMTÉŽ, s. 122.

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 160.

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 126.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 129.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 130-131.

prosperita všech lidí ve státě a je jeho osobním zájmem chránit jejich práva, povinnosti a vlastnictví.

Pokud má panovník právo na podíl z každého pole ve státě, znamená to, že mu v podstatě část každého pole patří. Tato abstraktní část pole je tedy majetkem panovníka, a nikoliv vlastníka fyzického pole, je nezcizitelná. I pokud vlastník pole prodá, nový vlastník na tuto část pozemku nemá žádné právo, stále je majetkem panovníka, stále panovníkovi musí náležet jeho výnosy.¹⁶⁸ Není to tedy tak, že by vlastník půdy platil státu za svůj majetek. Pouze ve formě daní odvádí státu to, co státu patří. To, jak velká část z pozemku patří panovníkovi a jak velká část vlastníkovi, určuje zákon státu.¹⁶⁹ Konkrétní čísla jsou určena podmínkami dané země. Záleží na tom, jaký je čistý výnos půdy, na které se stát nachází. Množství musí být určeno tak, aby měli lidé naplněny všechny své životní potřeby a aby nežili v bídě.¹⁷⁰ Zákon musí být postaven tak, aby měl vlastník půdy zájem své pole udržovat a zušlechťovat, a zároveň aby panovník měl zájem sledovat politiku, která pozemek zajišťuje a vylepšuje.

Územní hranice společenství jsou dány smlouvami mezi panovníky, kteří na mezinárodní úrovni jednají ve jménu celého společenství.¹⁷¹ Majetkem státu je celé toto teritorium a veškerý čistý produkt, který panovník od lidí žijících na tomto teritoriu získal. Tento výnos Mirabeau nazývá veřejným majetkem („*patrimoine public*“). Panovník tento veřejný majetek používá na veřejné výdaje, které mají pomoci zajistit bezpečnost a jistoty všech jednotlivců ve společnosti. Mezi veřejné výdaje Mirabeau počítá vládní výdaje např. na válku, státní síly jako je policie, soud, obrana, výdaje panovníka a veřejné práce, kterými rozumí veřejné vlastnictví, které nenáleží žádné osobě, ale které všichni využívají – tedy veřejná prostranství.

Člověk, jehož život obsahuje všechny složky, jak je Mirabeau rozdělil – tedy život přirozený, zemědělský, společenský a politický, je občanem.¹⁷² Všichni občané mají stejná práva povinnosti. Mají povinnost k panovníkovi chovat respekt, být mu podřízen, přiznat mu jeho pozemková práva a musí se podřídit jeho soudnictví. Panovník má povinnosti chránit pozemkové vlastnictví a zlepšovat podmínky pro trh. Všem, kteří žijí

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 135-136.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 153.

¹⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 154.

¹⁷¹ TAMTÉŽ, s. 168.

¹⁷² TAMTÉŽ, s. 165.

a pracují na území jeho státu, musí zajistit vzdělání v otázce veřejných výdajů a ochránit jejich práva a majetek.

5 Závěr

Předkládaná bakalářská práce měla za cíl zkoumat koncepci lidských práv představenou fyziokratem Victorem de Mirabeau. Jeho pojednání *La Science, ou Les Droits et les devoirs de l'homme* je nejkompexnějším fyziokratickým výkladem lidských práv. Mirabeau ho rozdělil na čtyři části a v každé z nich se věnoval jedné z fází lidského života.

Ve svém výkladu Mirabeau začal lidskými právy a povinnosti v přirozeném stavu. Na člověka zde nahlíží jako na bezprostřední součást přírody řízenou přirozeným řádem, jehož hlavním smyslem je zachovávat při životě lidské bytosti. Z toho pak vyplývá prvotní lidské právo uspokojovat své potřeby produkty své práce a povinnost pracovat. Na tomto hlavním právu a povinnosti v přirozeném stavu Mirabeau zakládá práva a povinnosti ve všech dalších fázích vývoje lidské společnosti.

Podle fyziokratické filozofie je nejdůležitější součástí ekonomického a společenského života zemědělství. Proto i Mirabeau jako druhý stupeň lidského života představil zemědělský život. Vysvětluje zde, že hlavním smyslem zemědělské činnosti je získávání bohatství a majetku. Prvotní majetek člověk získal darem od přírody a vlastnictví se tak stalo dalším lidským právem. Povinností člověka je své vlastnictví udržovat pomocí obnovování prvotních přírodních zdrojů.

Život ve společnosti je podle Mirabeaua založen na vztazích mezi právy a povinnostmi jejích členů. Každý má právo svobodně nakládat se svým vlastnictvím, z čehož vyplývá právo lidí ve společnosti svobodně obchodovat bez jakékoliv regulace. Povinností společnosti je pomocí justice zabezpečit právo každého občana na majetek a jeho svobodného užívání.

Jako ochránce spravedlnosti ve společnosti je zřízena nevyšší moc – panovník. Panovník je prostředníkem mezi lidem a přirozeným řádem, jehož vůli vykonává. Panovníkovou povinností je udržovat spravedlnost, sledovat dodržování zákonů přirozeného řádu a respektovat a ochraňovat soukromé vlastnictví. Má právo na respekt a oddanost lidí.

Veškerá práva a povinnosti v podání Victora de Mirabeau jsou založena na principech fyziokratické filozofie, tedy na podstatě přirozeného řádu vycházejícího z podstaty fungování přírody, na zemědělství a na svobodném obchodu. Zajištěním práv

a plněním povinností má společnost dospět k harmonickému soužití, k ideálnímu stavu, který je nezpochybnitelný a je vůlí Boha – přirozeného řádu.

6 Seznam použitých pramenů a literatury

6.1. Prameny

BURLAMAQUI, Jean-Jacques, *Principes du droit naturel*, Genève 1747.

DIDEROT, Denis – ALEMBERT, Jean le Rond d', *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, etc.*, Tome VII, Paris 1757.

DU PONT DE NEMOURS, Pierre-Samuel, *Physiocratie, ou Constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*, Leyde 1769.

GALIANI, Ferdinando, *Dialogues sur le commerce des bleds*, London 1770.

JOURDNAN, Athanase-Jean-Léger – ISAMBERT, François-André – TAILLANDIER, Alphonse-Honoré (edd.), *Recueil général des anciennes lois françaises, depuis l'an 420 jusqu'à la Révolution de 1789*, Paris 1829.

MABLY, Gabriel Bonnot de, *Doutes proposés aux philosophes économistes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*, Nyon 1768.

MIRABEAU, Victor Riquetti de, *L'Ami des hommes où Traité de la population, Première partie*, Avignon 1756.

MIRABEAU, Victor Riquetti de, *La Science, ou Les droits et les devoirs de l'homme*, Lausanne 1774.

MIRABEAU, Victor Riquetti de, *Mémoire concernant l'utilité des États provinciaux*, Rome 1750.

MIRABEAU, Victor Riquetti de – QUESNAY, François, *Philosophie rurale : ou, Économie générale et politique de l'agriculture, réduite à l'ordre immuable des loix physiques & morales, qui assurent la prospérité des empires*, Amsterdam 1763.

MIRABEAU, Victor Riquetti de – QUESNAY, François (ed. Gino LONGHITANO), *Traité de la monarchie*, Paris 1999.

LE MERCIER DE LA RIVIÈRE, Pierre-Paul, *L'Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*, Londres 1767.

LE TROSNE, Guillaume-François, *De l'administration provinciale et de la réforme de l'impôt*, Paris 1788.

PUFENDORF, Samuel, *De jure naturae et gentium libri octo*, Londini Scanorum 1672.

PUFENDORF, Samuel, *Le Droit de la nature et des gens, ou Système général des principes les plus importants de la morale, de la jurisprudence et de la politique*, Amsterdam 1706.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Du Contrat social ou Principes du droit politique*, Paris 1767.

VOLTAIRE, François Marie Arouet de, *L'Homme aux quarante écus*, Genève 1767.

QUESNAY, François, *Observations sur le droit naturel des hommes réunis en société*, Journal de l'agriculture du commerce et des finances, Paris 1765.

QUESNAY, François, *Tableau oeconomique suivi de Extrait des oeconomies royales de M. de Sully*, Versailles 1759.

Édit concernant la liberté de la sortie et de l'entrée des grains dans le Royaume Registré en Parlement, le 19 juillet 1764.

Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789.

6.2. Literatura

AIRIAU, Jean, *L'opposition aux physiocrates à la fin de L'ancien régime*, Paris 1965.

BAECQUE, Antoine de – SCHMALE, Wolfgang – VOVELLE, Michel, *L'An 1 des droits de l'homme*, Paris 1988.

BARTHIE, Roger, *Théorie Physiocratique de la Valeur, des Echanges et de la Monnaie. Le Plan Krol*, Gap 1938.

BACH, Reinhard, *Les Physiocrates et la science politique de leur temps*. Revue Française d'Histoire des Idées Politiques 20, 2/2004, s. 229-259.

BENSAUDE-VINCENT, Bernadette – BERNARDI, Bruno (edd.), *Rousseau et les sciences*, Paris 2003

BIMBENET, Jean-Eugène, *Histoire de l'Université de lois d'Orléans*, Paris 1853.

BOUTMY, Émile, *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen et M. Jellinek*, Revue Française d'Histoire des Idées Politiques 1, 1/1995, s.141-165.

BROCKLISS, Laurence, *French Higher Education in the Seventeenth and Eighteenth Centuries: A Cultural History*, Oxford 1987.

CERMAN, Ivo, *Kdo byl první? K metodě a předmětu dějin lidských práv*, Opera historica 16, 2015, s. 9-36.

CHARLE, Christophe – VERGER, Jacques, *Histoire des universités. XIIIe-XXIe siècle*, Paris 2012.

CHEINISSE, Léon, *Les idées politiques des physiocrates*, Paris 1914.

DAIRE, Eugène, *Physiocrates: Quesnay, Du Pont de Nemours, Mercier de la Rivière, L'abbé Baudeau, Le Trosne: avec une introuction. sur la doctrine des Physiocrates, des commentaires et des notices historiques.* Paris 1846.

DERATHÉ, Robert, *Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps*, Paris 1995.

DUBREUIL, Paul, *Le despotisme légal. Vues politiques des physiovrates*, Paris 1908.

FAURÉ, Christine, *Les Déclarations des droits de l'homme de 1789*, Paris 1988.

FURET, François, *Francouzská revoluce I. díl: Od Turgota k Napoleonovi 1774-1814*, Praha 2004.

GAUCHET, Marcel, *La Révolution des droits de l'homme*, Paris 1989.

GOJOSSO, Éric, *Le Mercier de la Rivière et l'établissement d'une hiérarchie normative. Entre droit naturel et droit positif*, Revue Française d'Histoire des Idées Politiques 20, 2/2004, s. 285-305.

GOUTTE, Pierre-Henri, *Les Éphémérides du citoyen, instrument périodique au service de l'ordre naturel (1765-1772)*, Dix-huitième Siècle 26, Économie et politique, 1994, s. 139-161.

HENRY, Gilles, *Mirabeau père: 5 octobre 1715-11 juillet 1789*, Paris 1989.

GOLDIE Mark – WOKLER, Robert (edd.), *The Cambridge History of eighteenth century Political Thought*, Cambridge 2006.

JAUME, Lucien, *Les Déclarations des droits de l'homme: Du Débat 1789-1793 au Préambule de 1946*, Paris 1989.

JELLINEK, Georg, *The Declaration of the rights of man and of citizens: A Contribution to modern constitutional history*, New York 1901.

KLIPPEL, Diethelm, *La polémique entre Jellinek et Boutmy: Une controverse scientifique ou un conflit de nationalismes?*, Revue Française d'Histoire des Idées Politiques 1, 1/1995, s. 79-94.

LOMÉNIE, Louis de, *Les Mirabeau: nouvelles études sur la société française au XVIIIe siècle*, Paris 1879.

LORION, André, *Les théories politiques des premiers physiocrates*, Paris 1918.

- MALBRANQUE, Benoît (ed.), *Écrits économiques de Voltaire*, Paris 2013.
- MARCAGGI, Victor, *Les origines de la déclaration des droits de l'homme de 1789*, Paris 1912.
- MERGEY, Anthony, *L'État des physiocrates: autorité et décentralisation*, Aix-en-Provence 2010.
- MILLE, Jérôme, *Un physiocrate oublié: G.-F. Le Trosne (1728-1780). Étude politique, fiscale et politique*, Paris 1905.
- MONEGER, Joël – SOURIOUX, Jean-Louis – FOUGÈRES, Aline Terrasson de (edd.), *Robert-Joseph Pothier d'hier et d'aujourd'hui*, Paris 2001.
- MONTLAUR, Humbert de, *Mirabeau, „L'Ami des hommes“*, Paris 1992.
- QUASTANA, François, *La pensée politique de Mirabeau (1771-1789)*, Aix-en-Provence 2007.
- RIALS, Stéphane, *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, Paris 1988.
- RIALS, Stéphane – GOYARD-FABRE, Simone – RENOUX-ZAGAMÉ, Marie-France, *Jean Domat: un juriste au Grand Siècle*, *Revue d'histoire des facultés de droit et de la science juridique* 9, 1989, s. 69-75.
- RIPERT, Henri, *Le marquis de Mirabeau. L'ami des hommes. Ses théories politiques et économiques*, Paris 1901.
- ROUGON, André, *Les Physiocrates et la réglementation du taux de l'intérêt*, Paris 1906.
- ROUSSE, Edmond, *Mirabeau*, Paris 1891.
- SCHNUR, Roman (ed.), *Zur Geschichte der Erklärung der Menschenrechte*, Darmstadt 1964.
- STEINER, Philippe, *Les physiocrates: de la pensée économique à l'économie politique*, Paris 1984.
- VARDI, Liana, *The Physiocrates and the World of the Enlightenment*, Cambridge 2012.

VERGARA, Francisco, *Intervention et laisser-faire chez Turgot (Le rôle de l'État selon le droit naturel)*, Cahiers d'économie Politique / Papers in Political Economy 54, 1/2008 ,s .149-169.

WEULERSSE, Georges, *Le Mouvement physiocratique en France (de 1756 à 1770)*, Paris 1910.

WEULERSSE, Georges, *La Physiocratie à l'aube de la révolution (1781-1792)*, Paris 1985.

WEULERSSE, Georges, *La Physiocratie à la fin du règne de Louis XV (1770-1774)*, Paris 1959.

WEULERSSE, Georges, *La Physiocratie sous les ministères de Turgot et de Necker (1774-1781)*, Paris 1950.

Dictionnaire des journaux. [online]. Édition électronique revue, corrigée et augmentée du Dictionnaire des journaux (1600-1789). [cit. 13. 4. 2017]. Dostupné z: <http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/>